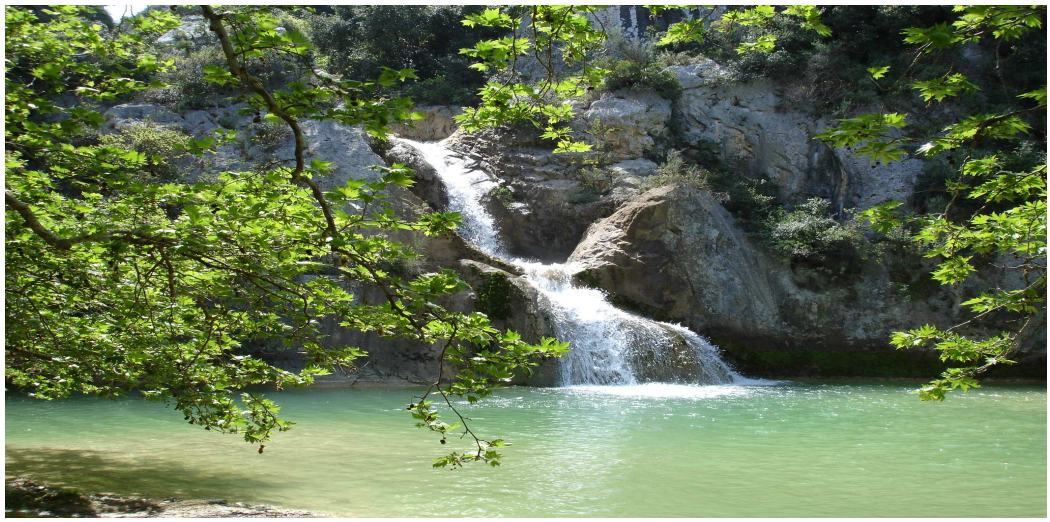
ΑΝΩΤΑΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ

ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ με θέμα:

«Ανάπτυξη Φυσιολατρικού και Πολιτιστικού Τουρισμού με ειδική αναφορά στη μέθοδο χάραξης φυσιολατρικών και πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα στην ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης».

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: κος Φραγκούλης Αντώνιος

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ: Ασημακοπούλου Μαρία ΑΜ: 4468

Ηράκλειο 2011

Περιεχόμενα:

Εισαγωγή……..…….....σελ. 4

Ευχαριστίες……..…...…….……σελ. 5

Κεφάλαιο 1
1.1 Γενικά Χαρακτηριστικά και Παράγοντες Ανάπτυξης…….....σελ. 6
1.2 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά της περιοχής Ηρακλείου…….....σελ. 9
1.3 Πληθυσμιακά Χαρακτηριστικά της περιοχής Ηρακλείου..…..…….…....σελ. 15
1.4 Έργα και Εγκατάστασεις Γενικής Υποδομής……...…….σελ. 21
1.5 Γενική Προσέγγιση Τουριστικής Πολιτικής στην Περιοχή.....σελ. 22

Κεφάλαιο 2 - Τουριστικοί Πόροι……..……..…….…….....….....σελ. 29
2.1 Φυσικοί Πόροι Τουριστικής Έλξης…….....σελ. 29
2.2 Πολιτιστικοί Πόροι Τουριστικής Έλξης…….....…….….σελ. 30
2.3 Τουριστική Προσφορά και Τουριστικό Προϊόν……...…..…σελ. 35
2.4 Τουριστική Ζήτηση……..…….….....σελ. 39

Κεφάλαιο 3 - Εμπειρική Καταγραφή Απόψεων από Φορείς, Διάγνωση Προβλημάτων και Δυνατοτήτων Ανάπτυξης με Σενάρια Ανάπτυξης του Τουρισμού στην Περιοχή Ηρακλείου.....σελ. 43
3.1 Καταγραφή Περιπτώσεων Προτεινόμενων Λύσεων με Σκοπό την Ανάπτυξη του Αγροτουρισμού στην Ευρύτερη Περιοχή…….....….……σελ. 43
3.1.1 Προγραμματισμός της Τουριστικής Ανάπτυξης……...……...….σελ. 43
3.1.2 Ανάπτυξη Παραδοσιακών Οικισμών στο Ηράκλειο Κρήτης….....σελ. 45
3.1.3 Ανάπτυξη Περιοχής Μέσω αγροτουρισμού……..…..σελ. 47
3.2 Τα Οικονομικά Οφέλη που Προσφέρονται στο Νομό από την Ανάπτυξη και Λειτουργία των Αγροτικών Οικισμών…….σελ. 48

Κεφάλαιο 4 - Μεθοδολογία Έρευνας – Πηγές Πληροφόρησης και Ανάλυση Δεδομένων……..……...……σελ. 50
4.1 Συλλογή Δεδομένων…….…..…σελ. 50
4.2 Δευτερεύοντα Δεδομένα…….……....……σελ. 50
4.3 Μειονεκτήματα Δευτερογενών Δεδομένων……..……σελ. 51
4.4 Ανάλυση Δεδομένων……...……σελ. 51
4.5 Ακολουθούμενη Μεθοδολογία.....σελ. 51

Κεφάλαιο 5 – Στρατηγικό Σχέδιο Τουριστικής Ανάπτυξης Ηρακλείου Κρήτης /Πλέγμα Προγραμμάτων, Μέτρων και Έργων…….....σελ. 53
5.1 Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ Τουριστικής Ανάπτυξης Ηρακλείου Κρήτης……..…….....σελ. 53
5.2 Ενδιαφέροντα Μέρη στο Ηράκλειο που θα μπορούσαν να αποτελούν Φυσιολατρικά Μονοπάτια με την Κατάλληλη Προώθηση……...……σελ.60

Κεφάλαιο 6 – Συμπεράσματα – Προτάσεις.....σελ 65

Βιβλιογραφία……...……...……..σελ 75

Εισαγωγή

Σκοπός μου στη παρούσα πτυχιακή εργασία είναι ν' αναλύσω την περίπτωση της ανάπτυξης του φυσιολατρικού και του πολιτιστικού τουρισμού με ειδική αναφορά στη μέθοδο χάραξης των φυσιολατρικών και πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα για την περιοχή Ηρακλείου. Προκειμένου λοιπόν να επιτύχω τα παραπάνω, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναλύονται τα γενικά χαρακτηριστικά και οι παράγοντες ανάπτυξης σε μια κοινωνία και συγκεκριμένα σε εκείνη του Ηρακλείου με ιδιαίτερη προσοχή στα γεωγραφικά χαρακτηριστικά και αναφορικά με την θέση, διοικητική διαίρεση, οικισμοί και τους φυσικούς πόρους, ποια τα σχετικά πληθυσμιακά χαρακτηριστικά με έμφαση στο εργατικό δυναμικό, δίκτυα υπηρεσίες υποδομής και περιβάλλον, ποια τα έργα και οι εγκαταστάσεις γενικής υποδομής, όπως οδικός άξονας, αεροδρόμιο, λιμάνι και επικοινωνίες όπως αντίστοιχα επιχειρείται μια γενική προσέγγιση της τουριστικής πολιτικής στην περιοχή.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αντίστοιχα αναλύονται οι τουριστικοί πόροι της περιοχής – τόσο φυσικοί όσο και πολιτιστικοί – τουριστική ζήτηση και προσφορά όπως και καταγραφή φυσιολατρικών τόπων. Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας, επιχειρείται μια καταγραφή απόψεων από φορείς και κατοίκους με σκοπό την διάγνωση των προβλημάτων και δυνατοτήτων ανάπτυξης με συγκεκριμένα σενάρια. Τέλος στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο αντίστοιχα αναλύονται τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας με τις πηγές πληροφοριών, την ανάλυση δεδομένων και περιορισμών που εντοπίστηκαν στην εκτέλεση της διαδικασίας της συγκεκριμένης έρευνας.

Ευχαριστίες

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στο Καθηγητή μου και επιβλέπων της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας Κο. Φραγκούλη Αντώνη για την βοήθεια του κατά την διάρκεια της έρευνας μου. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τους ειδικούς αλλά και εκείνους που ασχολούνται με το θέμα της λειτουργίας των τουριστικών περιοχών του Ηρακλείου και αναφορικά με την ανάπτυξη των διαφόρων μορφών φυσιολατρικού τουρισμού και ανάπτυξης περιοχών.

Επίσης, θα ήθελα να αποστείλω τις ευχαριστίες μου στην οικογένειά μου και τους φίλους μου, οι οποίοι με στήριξαν καθ'όλη τη διάρκεια της προετοιμασίας της συγκεκριμένης εργασίας.

1. Κεφάλαιο Πρώτο

1.1 Γενικά Χαρακτηριστικά και Παράγοντες Ανάπτυξης

Αποτελεί γεγονός πως η θέση της Ελλάδας στο τουρισμό παραμένει σταθερή έως το έτος 2009 σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Ευνοείται κυρίως από τους πλούσιους πολιτιστικούς πόρους, την άριστη υγεία και υγιεινή και τις καλές τουριστικές υποδομές. Η Ελλάδα ταξινομείται πολύ υψηλά όσον αφορά το βαθμό προτεραιότητας που δίνει η Κυβέρνηση στον τουριστικό τομέα. Περαιτέρω, υπάρχει σημαντική σχέση της κοινωνίας με τον τουρισμό συγκριτικά με πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες, η οποία αντανακλάται σε μια γενικά ανοικτή και θετική στάση απέναντι στους τουρίστες[1].

Ωστόσο η συνολική απόδοση της χώρας συγκρατείται από τους κανονισμούς που δεν είναι εξ ολοκλήρου ενθαρρυντικοί για την ανάπτυξη του τομέα, τους αυστηρούς κανόνες που υπάρχουν για τις άμεσες ξένες επενδύσεις (FDI), καθώς επίσης και το σημαντικό χρόνο και κόστος που απαιτείται για την έναρξη μιας νέας επιχείρησης. Άλλο ένα αδύνατο σημείο είναι οι υποδομές των επίγειων μεταφορών της χώρας, οι οποίες είναι χειρότερες απ' ό,τι είναι σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές χώρες (κυρίως η ποιότητα των σιδηροδρόμων και των λιμένων)».

Σημειώνεται ότι σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού του ΟΗΕ (UNWTO), οι αφίξεις τουριστών έφτασαν τα 924 εκατομμύρια το 2008 παγκοσμίως, παρουσιάζοντας αύξηση 2% σε σχέση με το 2007, παρά τη μείωση που εμφανίσθηκε στο δεύτερο εξάμηνο του προηγούμενου έτους. Από αυτούς τα 180 εκ. επισκέφτηκαν τη Μεσόγειο και τα 15 με 16 εκατ. Επισκέφτηκαν την Ελλάδα. Η Ελλάδα στην πρόσφατη Έκθεση που παρουσιάσθηκε το Μάρτιο του 2009 βρίσκεται στην 24η θέση μεταξύ των 133 οικονομιών με βαθμολογία 4,9 (με άριστα το 7). Σε σχέση με πέρυσι η Ελλάδα υποχώρησε δύο θέσεις χωρίς να αλλάξει η συνολική της βαθμολογία, ωστόσο πέρυσι οι χώρες που διαγωνίζονταν ήταν 130[2].

[1]Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π., 2001, *"Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον"*, Εκδόσεις Κριτική

[2] Σφακιανάκης Μανόλης, 2000, *"Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού"*, ΕΛΛΗΝ, Αθήνα

Το θετικό στοιχείο των αναλύσεων είναι ότι τα νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη, εμφανίζουν ιστορικά μεγαλύτερες αντοχές απέναντι στην πτώση ζήτησης και στις οικονομικές κρίσεις, σε αντιδιαστολή με την Αθήνα. Επιπλέον, πιο ισχυρός στις οικονομικές επιβραδύνσεις εμφανίζεται ο εγχώριος τουρισμός, ο οποίος μειώνεται αλλά με βραδύτερους ρυθμούς από ό,τι ο ξένος. Κατά γενική εκτίμηση, η Ελλάδα χαίρει αρκετά καλής διαφοροποίησης στο τουριστικό της χαρτοφυλάκιο σε σχέση με άλλες Μεσογειακές χώρες. Ωστόσο πρέπει να διατηρήσει και να αυξήσει τα μερίδιά της στις παραδοσιακές της αγορές (ΗΠΑ, Γερμανία, ΗΒ, Ιταλία κ.ά.) καθώς επεκτείνει το χαρτοφυλάκιό της στις νέες αγορές της Ρωσίας και της Ασίας.

Η τουριστική κοινότητα της χώρας, αντιλαμβανόμενη το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης και τις επιπτώσεις του στην Ελλάδα, έδρασε καταλυτικά ωθώντας την κυβέρνηση να εξαγγείλει δια στόματος του πρωθυπουργού δέσμης μέτρων, βασικά χαρακτηριστικά της οποίας είναι η αύξηση των δαπανών για την προβολή της χώρας, η κατάρτιση των εργαζομένων στον κλάδο, αλλά κυρίως η διευκόλυνση των επιχειρήσεων σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση, την επιστροφή του ΦΠΑ, κ.ά. Εκτός από τη δράση στην οποία πρέπει να προβεί η Πολιτεία για την αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αναγκαία είναι και η ανάληψη πρωτοβουλίας από την πλευρά των ίδιων των επιχειρήσεων.

Συγκεκριμένα, η πολιτική που προτείνεται να ακολουθηθεί αφορά στον επαναπροσδιορισμό των επιχειρηματικών στόχων, του τύπου δανεισμού, των επενδύσεων και της στρατηγικής marketing, τον περιορισμό των λειτουργικών εξόδων, την αναβάθμιση της προσφερόμενης ποιότητας, την επανεξέταση της τιμολογιακής πολιτικής και την εστίαση στο ανθρώπινο δυναμικό[3]. Σημειωτέων δε πως τα σενάρια αυτά είναι τα πλέον αισιόδοξα, τόσο επειδή βασίστηκαν σε στοιχεία που δεν περιλαμβάνουν ανάλογες κρίσεις, όσο και επειδή ως ερμηνευτική μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε μόνο το εισόδημα.

Αισιόδοξος για την τουριστική κίνηση φέτος το καλοκαίρι στην Ελλάδα εμφανίστηκε ο Υπουργός Τουριστικής Ανάπτυξης, εκτιμώντας ότι δεν θα σημειώσει πτώση σε διψήφιο ποσοστό σε ό,τι αφορά στις αφίξεις ξένων τουριστών. Σε

[3] Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π., 2001, *"Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον"*, Εκδόσεις Κριτική

συνέντευξη τύπου εξέφρασε την ικανοποίησή του για τα μέχρι τώρα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν για τις αεροπορικές αφίξεις στο πρώτο πεντάμηνο του 2010, που εμφανίζουν πτώση 8,8%[4].

Αναφορικά βέβαια με το τουρισμό στο νησί της Κρήτης, σε γενικότερες γραμμές θα μπορούσε κανείς να πει πως τα προβλήματα αυτά που εντοπίζονται στον εποχιακό τουρισμό δεν οδηγούν στην αναμενόμενη αύξηση προσέλευσης στο συγκεκριμένο νησί και στους νομούς του. Το γεγονός αυτό οδηγεί στην άποψη πως οι περιοχές αυτές θα μπορούσαν να γνωρίζουν μια μεγαλύτερη οικονομική άνθιση και τις εποχές εκτός καλοκαιριού, κάτι τέτοιο όμως δε συμβαίνει. Έτσι παρατηρείται μια σωρεία καταστάσεων στις οποίες καλούνται να ανταπεξέλθουν οι μόνιμοι κάτοικοι με σκοπό να τα «βγάλουν» πέρα τις χειμερινές και μη παραθεριστικές περιόδους.

Με το τρόπο αυτό λοιπόν, όλα αυτά τα προβλήματα και ενώ αφορούν σε διαφορετικούς τομείς και ουσιαστικά απορρέουν από διαφορετικές αιτίες στην πραγματικότητα συγκλίνουν σε μία κοινή επίπτωση σε όλους τους νομούς του νησιού της Κρήτης. Εκτός αυτού συναντάται πολλές φορές και το φαινόμενο να είναι το ένα πρόβλημα αποτέλεσμα του άλλου. Παράδειγμα στη περίπτωση αυτή μπορεί να αναφερθεί η έλλειψη των προμηθειών από την Αθήνα κάτι το οποίο έχει ως αίτιο τα λιγοστά δρομολόγια το χειμώνα και η ακρίβεια αγαθών απορρέει από την έλλειψη αυτών αλλά και το ιδιαιτέρως υψηλό κόστος μεταφοράς τους.

Η ανεπάρκεια επίσης κάποιων ειδικών υποδομών στους νομούς της Κρήτης δυσχεραίνει τόσο την πρόσβαση όσο και τη διαμονή σε αυτούς. Σε αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι σημαντικές ελλείψεις στο χώρο της υγείας δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο την παραμονή ενός ατόμου σε ένα τόπο ή ένα χωριό της Κρήτης. Ως παράδειγμα, μια οικογένεια με παιδιά η οποία δεν θα επέλεγε ως τόπο διακοπών ένα νησί το χειμώνα δίχως σωστό νοσοκομείο ή γιατρούς. Γενικότερα έχει αποδειχτεί πως όσα περισσότερα προβλήματα και ελλείψεις έχει ένας τόπος, τόσο λιγότερο τουρισμό έχει και αυτό γιατί εύλογα δεν προτιμάται[5]. Στο σύνολό τους όμως όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα το μικρότερο αριθμό τουριστών

[4] Σφακιανάκης Μανόλης, 2000, *"Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού"*, ΕΛΛΗΝ, Αθήνα

[5] Λογοθέτη, Χ., 1997, "*Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη*", Εκδόσεις Σακκουλά

και συνεπώς χαμηλότερες οικονομικές εισροές είτε εσωτερικού είτε εξωτερικού συναλλάγματος στους τέσσερις νομούς της Κρήτης.

Το πρόβλημα της εποχικότητας τουρισμού στο νησί της Κρήτης και ειδικότερα στους τέσσερις νομούς που αναφέρθηκαν, έχει προκαλέσει μια σειρά από σοβαρές αρνητικές παρενέργειες σε όλο το φάσμα του τουριστικού κυκλώματος στο νησί αυτό. Οι επιπτώσεις από την συσσώρευση της τουριστικής κίνησης στους μήνες της αιχμής το καλοκαίρι είναι εμφανείς στο περιβάλλον των νομών, στις τουριστικές επιχειρήσεις, στις ενδιάμεσες επιχειρήσεις καθώς και στους ίδιους τους επισκέπτες του νησιού. Οι επιπτώσεις της εποχικότητας στη Κρήτη είναι ένα θέμα που αντιμετωπίζεται σε διαφορετικά επίπεδα του ευρύτερου περιβάλλοντος του προορισμού αυτού.

Οι οικονομικές επιπτώσεις της εποχικότητας στη Κρήτη σχετίζονται κυρίως με το πρόβλημα της συμπίεσης της τουριστικής περιόδου σε μερικούς μήνες αιτία που οδηγεί σε περιορισμό της σταδιακής αύξησης επενδύσεων με μεγάλο ρίσκο συνεπώς και περιορισμός καινοτομιών, εξαντλητική χρήση των υπηρεσιών ανθρώπινων πόρων και ουσιαστικά υπολειτουργία κατά τη μη τουριστική περίοδο στο νησί.

1.2 Γεωγραφικά Χαρακτηριστικά του Νομού Ηρακλείου

Θέση και Διοικητική Διαίρεση

Ιστορία της Πόλης του Ηρακλείου

Μινωικό Ηράκλειο[6]

[6] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Την Μινωική (προϊστορική) εποχή θα πρέπει να υπήρχαν σποραδικά σπίτια στο σημερινό κέντρο του Ηρακλείου, ενώ κάποιες μικρές κοινότητες ζούσαν στους γειτονικούς λόφους. Η περιοχή ανατολικά του Ηρακλείου, δηλαδή ο Πόρος, ο Κατσαμπάς, η Αλικαρνασσός και η περιοχή του αεροδρομίου μέχρι τον Καρτερό ποταμό και την Αμνισό, παρουσιάζει σημάδια κατοίκησης τόσο λόγω γεωμορφολογίας όσο και λόγω του ότι ήταν η φυσική διέξοδος της Κνωσού στη θάλασσα μέσω του Καίρατου ποταμού που εκβάλλει στον Κατσαμπά (ανατολικό άκρο του σημερινού λιμανιού του Ηρακλείου). Αυτό αποδεικνύεται από πρόσφατη ανασκαφή στην περιοχή του Κατσαμπά, που έφερε στο φως τμήμα των μινωικών λιμενικών εγκαταστάσεων[7].

Αντίθετα, η περιοχή στα δυτικά της πόλης (Γιόφυρος - Αμουδάρα), δεν ευνοούσε την κατοίκηση γιατί όντας στην εκβολή τεσσάρων ποταμών σε πολλά σημεία ήταν ελώδης. Ο οικισμός με το όνομα Ηράκλειο πρέπει να διαμορφώθηκε κατά την πρώτη χιλιετία π.Χ. (9ος π.Χ. αιώνας) στην περιοχή ανάμεσα στις οδούς Δαιδάλου και Επιμενίδου, δηλαδή στην κορυφή του λόφου, που πάνω του είναι κτισμένο το σημερινό κέντρο του Ηρακλείου σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα.

Το Όνομα Ηράκλειο[8]

Σχετικά με την προέλευση του ονόματος Ηράκλειο, ο μύθος αναφέρει ότι η Ρέα, η μητέρα του Δία, ανέθεσε στους Κουρήτες τη φύλαξη του νεογέννητου γιου της στην προσπάθεια της να τον γλιτώσει από τον πατέρα του Κρόνο. Ένας από αυτούς, ο Ιδαίος Ηρακλής (δεν πρέπει να συγχέεται με τον γνωστό ήρωα Ηρακλή με τους περίφημους άθλους του) φεύγει για την Ολυμπία και διοργανώνει μαζί με τα αδέλφια του (Παιωναίος, Επιμίδης, Ιάσιος, Ιδας) αγώνα δρόμου. Ήταν ο πρώτος αγώνας δρόμου στον κόσμο και ο Ιδαίος Ηρακλής στεφάνωσε τον νικητή με ένα κλαδί από την αγριελιά που είχε ο ίδιος φυτέψει εκεί. Από τότε έμεινε η συνήθεια να στεφανώνουν με στεφάνια αγριελιάς τους νικητές των Ολυμπιακών αγώνων. Αργότερα ο Κλύμενος, απόγονος του Ιδαίου Ηρακλή, ίδρυσε τους Ολυμπιακούς

[7] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

[8] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Αγώνες και έχτισε προς τιμή των προγόνων του βωμό, στο χώρο που σήμερα βρίσκεται η αρχαία Ολυμπία. Ο ίδιος ο Ιδαίος Ηρακλής χάρισε το όνομά του στο σημερινό Ηράκλειο.

Ο παραπάνω μύθος ίσως θέλει να καταδείξει την μινωική Κρήτη σαν τόπο όπου γεννήθηκε ο αθλητισμός. Γνωρίζουμε από τα αρχαιολογικά ευρήματα και τα ίχνη των τοιχογραφιών στην Κνωσσό, ότι οι Μινωίτες αγαπούσαν τον αθλητισμό και ασχολούνταν με αθλήματα, όπως η γυμναστική, η τοξοβολία, οι αρματοδρομίες, η πυγμαχία και η πάλη, η κολύμβηση και άλλα, ειδικά σε γιορτές όπως τα ταυροκαθάψια.

Το Ενετικό Ηράκλειο - Κάντια

Η τέταρτη Σταυροφορία του 1204 είχε ως συνέπεια την πτώση της Κωνσταντινούπολης και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στους Σταυροφόρους. Ο Αλέξιος Δ' ο Άγγελος, ραδιούργος σφετεριστής του θρόνου, παραχώρησε την Κρήτη στον Σταυροφόρο Βονιφάτιο Μομφερατικό, ο οποίος με τη σειρά του την πούλησε στο δόγη Δάνδολο της Βενετίας. Οι Βενετοί καθυστερώντας τη διανομή γαιών έδωσαν περιθώριο στον Γενουάτη πειρατή Ερρίκο Πεσκατόρε το 1206 να καταλάβει το νησί και μάλιστα να χτίσει δεκατέσσερα φρούρια σ' αυτό[9].

[9] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Μετά από μία σειρά αντιδιεκδικήσεων, τελικά το 1211 η Κρήτη οριστικοποιείται στα χέρια των Ενετών, κυριαρχία η οποία θα κρατήσει μέχρι το 1669, όπου η Κρήτη αποτελεί μία ενιαία διοικητική περιφέρεια με το όνομα Βασίλειο της Κρήτης (Regno di Candia). Η Κάντια (Ηράκλειο) πρωτεύουσα του βασιλείου, υπήρξε τους πέντε αιώνες της ενετοκρατίας το πολιτικό, στρατιωτικό, εμπορικό, κοινωνικό και πνευματικό κέντρο του νησιού από τα σπουδαιότερα αστικά κέντρα της Ανατολικής Μεσογείου[10].

Αναφέρεται ότι το Ηράκλειο (Κάντια) απέκτησε τη φήμη της "πρώτης πόλης μετά την πρώτη πόλη" της Ενετικής Δημοκρατίας, δηλαδή για τους Ενετούς ήταν δεύτερο σε σημασία αμέσως μετά την Βενετία. Αυτό φαίνεται από το γεγονός ότι οι Ενετοί στην πρόσοψη της εκκλησίας της Σάντα Μαρία στη Βενετία έχουν τοποθετήσει ένα ανάγλυφο που δείχνει τα τείχη της Κάντια (Ηράκλειο), το λιμάνι με τα νεώρια και το φρούριο Κούλες, την πύλη Voltone, ναούς, μνημεία και κρήνες της πόλης.

Τους πρώτους δύο αιώνες της ενετικής κατάκτησης οι ντόπιοι, συσπειρωμένοι γύρω από γόνους μεγάλων οικογενειών με τοπική δύναμη και έντονη συνείδηση, κατέφευγαν συνεχώς σε αποτυχημένες επαναστάσεις αντιδρώντας στον ξένο ζυγό. Μετά τον 14ο μ.Χ. αιώνα οι σχέσεις μεταξύ Βενετών και Κρητικών βελτιώνονται καθώς οι δεύτεροι αποκτούν περισσότερες ελευθερίες και δικαιώματα τόσο στην οικονομική ζωή του τόπου όσο και στην εκπλήρωση του θρησκευτικού τους συναισθήματος[11].

Η οικονομική άνθηση της Κρήτης γενικότερα, αλλά και ειδικότερα της πρωτεύουσας Κάντια (Ηράκλειο), οδήγησε στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και στην ανάπτυξη μίας Βενετο-Κρητικής αστικής κοινωνίας με εκλεπτυσμένη ζωή. Γόνιμες αλληλεπιδράσεις μεταξύ βυζαντινής και ιταλικής διανόησης έφεραν αυτό που σήμερα ονομάζουμε Κρητική Αναγέννηση στις Τέχνες και στα Γράμματα (16ος αιώνας). Μεγάλη άνθηση γνώρισαν η ζωγραφική, η λογοτεχνία, η ποίηση, το θέατρο

[10] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

[11] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

με σπουδαία έργα και εκπροσώπους, δημιουργώντας ένα πολιτισμό με Κρητικά χαρακτηριστικά.

Οικισμοί

Οι οικισμοί και οι συνοικίες του Δήμου Ηρακλείου είναι οι εξής κάτωθι ;

- *Αγία Αικατερίνη*
- *Αγία Ειρήνη Χρυσοβαλάντου*
- *Αγία Μαρίνα*
- *Αγία Τριάδα*
- *Άγιος Ιωάννης*
- *Άγιος Ιωάννης Χωστός*
- *Ανάληψη*
- *Ατσαλένιο*
- *Γιόφυρο*
- *Δειλινά*
- *Εσταυρωμένος*
- *Ηλιούπολη*
- *Θέρισσος*
- *Καινούργια Πόρτα*
- *Καμαράκι*
- *Καμίνια*
- *Κατσαμπάς*
- *Κηπούπολη*
- *Κομμένο Μπεντένι*
- *Κνωσσός*
- *Λίντο*
- *Μασταμπάς*
- *Μεσαμπελιές*
- *Μπεντεβή*
- *Παπα-Τίτου Μετόχι*
- *Πατέλες*
- *Πόρος*
- *Τρεις Βάγιες*
- *Τρία Πεύκα*
- *Φιλοθέη*
- *Φορτέτσα*

- *Χανιόπορτα*
- *Χρυσοπηγή*

Φυσικοί Χώροι και Αξιοθέατα Ηρακλείου Κρήτης

Στα σημαντικότερα αξιοθέατα και φυσικούς χώρους του Ηρακλείου Κρήτης, συγκαταλέγονται τα ακόλουθα[12]:

- *Τα Μάταλα* που είναι μικρό παραθαλάσσιο χωριό και διάσημη παραλία της νότιας Κρήτης στον νομό Ηρακλείου. Η παραλία των Ματάλων κατοικούνταν από την αρχαιότητα, και οι τότε κάτοικοι σκάλισαν ένα σύνολο σπηλαίων στο μαλακό πέτρωμα του βουνού. Τα Μάταλα ήταν επίνειο της Φαιστού κατά τη μινωική περίοδο και της Γόρτυνας κατά τη ρωμαϊκή. Από τη θάλασσα διακρίνονται ίχνη του αρχαίου οικισμού. Εδώ ναυάγησαν τα πλοία του Μενελάου και πιστεύεται ότι ήταν το ακρωτήριο Νύσος μεταξύ των όρμων Κομμού- Ματάλων. Στα βενετικά έγγραφα αναφέρεται ο ναός της Παναγίας (La Madonna di Matala), στην είσοδο του οποίου υπάρχει η επιγραφή «Πλύνετε την κεφαλήν και καθαρίσατε τους πόδας και έπειτα εισέλθητε εις τον ιερόν τούτον οίκον.» Η απόστασή του από το Ηράκλειο είναι 70 χιλιόμετρα.

- *Ο Ζαρός*. Η ονομασία του χωριού πολλά νερά. Η απόστασή του από το Ηράκλειο είναι γύρω στα 45 χιλιόμετρα. Στην έξοδο βόρεια του χωριού υπάρχει το φαράγγι του Ρούβα. Εκεί βρίσκεται η πηγή Βότομος, μια περιοχή κατάφυτη με πλατάνια, εκτροφείο πέστροφας και με μία τεχνητή λίμνη. Ο Ζαρός βρίσκεται στις νότιες υπώρειες του όρους Σαμάρι, που αποτελεί παρακλάδι του Ψηλορείτη. Στο εσωτερικό του χωριού υπάρχουν 3 εκκλησίες. Στα βόρεια βρίσκεται ο παλιός ναός του Αγίου Νικολάου με τοιχογραφίες.

- *Αρχάνες*. Η κωμόπολη των Αρχάνων, με τα πλακόστρωτα στενά σοκάκια, τις βυζαντινές εκκλησίες, τα αναπαλαιωμένα νεοκλασικά κτίρια με τα γήινα χρώματα, τις αυλές με τα πολύχρωμα λουλούδια, τα παραδοσιακά καφενεία και τα παλιά αρχοντικά - ξενώνες είναι μια από τις ομορφότερες της Κρήτης. Τέσσερα ιερά στο Γιούχτα, το μινωικό νεκροταφείο στο Φουρνί, ο αρχαιολογικός χώρος του Βαθυπέτρου και το μινωικό ανάκτορο στις Άνω Αρχάνες μαζί με τα ευρήματα που εκτίθενται στην αρχαιολογική συλλογή Αρχάνων αποδεικνύουν ότι στη μινωική εποχή οι Αρχάνες ήταν ακμάζουσα

[12] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

πολιτεία. Η περιοχή των Αρχάνων συγκαταλέγεται στις σημαντικότερες περιοχές οίνο καλλιέργειας της Κρήτης. Εδώ ωριμάζουν τα παγκοσμίου φήμης "ραζακιά", τα καλύτερα επιτραπέζια σταφύλια της Κρήτης και εδώ ζυμώνεται από τη Μινωική εποχή το περίφημο κρασί Αρχάνων. Οι Άνω Αρχάνες βρίσκονται 15km νότια του Ηρακλείου.

- *Το Αγιοφάραγγο* είναι ένα μικρό φαράγγι νότια από τα Μάταλα και δυτικά από τους Καλούς Λιμένες στο Νομό Ηρακλείου. Το όνομα του οφείλεται στο ότι χρησιμοποιήθηκε από πολλούς ερημίτες που ασκήτευαν εδώ λόγω της απομόνωσης που προσφέρει από τις κατοικημένες περιοχές της Κρήτης. Σύμφωνα με το θρύλο, τριακόσιοι ερημίτες ζούσαν εδώ σε συνθήκες απόλυτης απομόνωσης του ενός από τον άλλο. Συναντιόταν μόνο μια φορά το χρόνο στο "γουμενόσπηλιο" κι εκεί αφού μετριόντουσαν έβλεπαν πόσοι είχαν πεθάνει τον προηγούμενο χρόνο. Ο χρόνος που χρειάζεται για να διασχίσετε το φαράγγι με τα πόδια είναι 90 λεπτά σε πολύ ομαλό μονοπάτι.

1.3 Πληθυσμιακά Χαρακτηριστικά του Νομού Ηρακλείου

Δημογραφική Διάρθρωση

Θα πρέπει να σημειωθεί πως το Ηράκλειο αποτελεί το μεγαλύτερο αστικό κέντρο της Κρήτης, την πρωτεύουσα της περιφέρειας και το οικονομικό κέντρο του νησιού. Η πόλη αποτελεί, επίσης, το εμπορικό και επιστημονικό κέντρο του νησιού. Κατέχει στρατηγική γεωπολιτική θέση στη νοτιοανατολική λεκάνη της Μεσογείου, συνδέοντας τρεις ηπείρους και πολλούς διαφορετικούς πολιτισμούς. Ο πληθυσμός είναι σήμερα στους 150.000 κάτοικοι και όπου ήταν 137.711 στην απογραφή του 2001 σε επιφάνεια 120 τετρ. χιλιομέτρων του νομού.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη του πληθυσμού στην περιοχή, αφού με βάση τις απογραφές στο διάστημα από το 1961-1991, δείχνει συνεχή αύξηση, γεγονός που φανερώνει τη δυναμική εξέλιξη του. Όμως ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η περιοχή Ηρακλείου είναι αυτό της αυξανόμενης γήρανσης η οποία προβλέπεται να έχει δυσμενείς κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις πολλές από τις οποίες αρχίζουν να γίνονται ορατές στην καθημερινή οικονομική ζωή.

Η σημαντικότερη από αυτές είναι η ολοένα και μεγαλύτερη συρρίκνωση του πληθυσμού της εργάσιμης ηλικίας. Με βάση την απογραφή του 1991[13]:

-Ο αγροτικός πληθυσμός αποτελεί το 37% του συνολικού πληθυσμού του νησιού

-Ο ημιαστικός " "" "" το 17% " "" "" του νησιού

-Ο αστικός " "" "" το 46% " "" "" του νησιού

Τέλος, το σύνολο του γυναικείου πληθυσμού είναι ελαφρά μεγαλύτερο από το σύνολο του ανδρικού. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον παιδικό αλλά και στον πληθυσμό παραγωγικής ηλικίας το ποσοστό των ανδρών είναι μεγαλύτερο. Από την ηλικία των 65 ετών κι άνω υπερτερεί ο γυναικείος πληθυσμός[14].

Οικονομικό Υπόβαθρο του Νομού

Η οικονομική φυσιογνωμία στην περιοχή Ηρακλείου αποτυπώνεται κυρίως με την ανάλυση των τριών τομέων (πρωτογενής, δευτερογενής και τριτογενής) των τοπικών παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ο πρωτογενής τομέας αποτελεί βασική παραγωγική δραστηριότητα και χαρακτηρίζεται από[15] :

-Το χαμηλό ποσοστό αγρανάπαυσης.

-Την κυριαρχία των αροτριαίων καλλιεργειών.

-Της μικρής σημασίας συνεισφορά των δασικών κι αλιευτικών προϊόντων.

Τα βασικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο πρωτογενής τομέας στο Νομό Ηρακλείου είναι:

- *Η έλλειψη επαρκών ποσοτήτων νερού για τις αρδευόμενες καλλιέργειες.*
- *Το μικρό μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων.*
- *Η έλλειψη συμπληρωματικότητας ζωικής και φυτικής παραγωγής .*

[13] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

[14] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

[15] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

- *Το χαμηλό εκπαιδευτικό επίπεδο των αγροτών.*
- *Οι οργανωτικές ελλείψεις στο κύκλωμα παραγωγής, μεταποίησης κι εμπορίας προϊόντων που συνδυάζονται με ελλείψεις στις υποδομές.*

Ο δευτερογενής τομέας, η επεξεργασία γεωργικών προϊόντων κατέχει σημαντική θέση στην μεταποίηση. Επίσης, ιδιαίτερα αναπτύσσεται η επεξεργασία ξύλου, η υφαντουργία, η παραγωγή ενδυμάτων, τροφίμων, χάρτου και μηχανολογικών και μηχανουργικών κατεργασιών. Τα κυριότερα προβλήματα του δευτερογενούς τομέα είναι η έλλειψη υποδομών και η έλλειψη σύγχρονων μεθόδων παραγωγής. Στον τριτογενή τομέα επικρατούν κυρίως η εμπορική δραστηριότητα και ο κλάδος των διαφόρων υπηρεσιών, (εδώ υπάγονται κι οι υπηρεσίες τουριστικής εξυπηρέτησης που τελευταία άρχισαν ν' αναπτύσσονται στην περιοχή). Το εμπόριο συγκεντρώνεται στη πρωτεύουσα του Νομού με κύρια εξαγωγικά προϊόντα τα γεωργικά και τα κλωστοϋφαντουργικά. Σημαντικά προβλήματα του τριτογενή τομέα είναι η έλλειψη υποδομών, περιφερειακών αγορών, τυποποίησης και σύγχρονης οργάνωσης της εμπορίας των προϊόντων.

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (Στοιχεία περιοχής Ηρακλείου)

Στο Νομό Ηρακλείου παράγεται το ένα τρίτο του ακαθάριστου προϊόντος του πρωτογενή τομέα της Περιφέρειας έχοντας σημειώσει ωστόσο μείωση κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με τη συμμετοχή του το 1991. Συρρίκνωση της παραγωγής του πρωτογενή τομέα παρατηρείται επίσης και σε απόλυτα μεγέθη.

Ο δευτερογενής τομέας μετά από μια αύξηση σε απόλυτα μεγέθη την δεκαετία 1991-2001, φαίνεται τώρα να συρρικνώνεται . Η συμμετοχή του όμως στο ακαθάριστο προϊόν του συνόλου του δευτερογενή τομέα της Περιφέρειας παρουσιάζει σταθερά αυξητική πορεία. Σταθερή στη διάρκεια 1991-2001 φαίνεται να είναι η συμμετοχή του τριτογενούς τομέα στο σύνολο της Περιφέρειας. Γενικά η συμμετοχή του συνολικού ακαθαρίστου προϊόντος στο Δήμο Επισκοπής στο ακαθάριστο προϊόν της Περιφέρειας σημείωσε από το 1991 πτώση μιας ποσοστιαίας μονάδας περίπου[16].

[16] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Εργατικό Δυναμικό Δίκτυα και Υπηρεσίες Διανομής

Όπως σε όλη την Ελληνική επικράτεια έτσι και στην περιοχή Ηρακλείου κατά την δεκαετία 1991-2001, παρατηρείται μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα κι αύξηση στο δευτερογενή και τριτογενή. Η μείωση της απασχόλησης στον πρωτογενή είναι λίγο μικρότερη από την αντίστοιχη σε επίπεδο χώρας. Αντίθετα η αύξηση της απασχόλησης στο δευτερογενή είναι σχεδόν τετραπλάσια από τον εθνικό μέσο όρο. Η αύξηση της απασχόλησης στον τριτογενή τομέα υπερβαίνει επίσης τον εθνικό μέσο όρο. Μπορούμε λοιπόν να επισημάνουμε την έντονη διαρθρωτική αλλαγή από πλευράς απασχόλησης που υπέστη η Περιφέρεια και το Ηράκλειο την τελευταία εικοσαετία[17]. Επίσης, η κατανομή της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα δεν παρουσιάζει ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους ΟΤΑ ενώ αντίθετα η απασχόληση στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα συγκεντρώνεται κυρίως στην πρωτεύουσα του Νομού.

Ανεργία

Αν και ο μέσος όρος της ανεργίας για την Περιφέρεια και το Ηράκλειο ήταν από το 2001 μικρότερος από τον αντίστοιχο εθνικό, εντούτοις παρουσιάζει σαφώς εντονότερη αυξητική τάση. Κύριο αίτιο της εξέλιξης αυτής αποτελεί η συρρίκνωση του δευτερογενή τομέα ιδίως της μεταποίησης κατά την δεκαετία του 1990.

Περιβάλλον

Η περιοχή του Ηρακλείου διαθέτει πλούσιους φυσικούς πόρους (με το χαρακτηριστικό της μη καταστροφικής, ακόμη, ανθρώπινης παρέμβασης). Οι σημαντικότεροι από τους οποίους είναι :

- *Το πεδινό έδαφος. Η μορφολογία του εδάφους του νομού χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη μεγάλων πεδινών τμημάτων.*
- *Το υδάτινο δυναμικό (περιλαμβάνει τόσο τα υπόγεια όσο και τα επιφανειακά νερά).*

[17] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

- *Τα βουνά. Η ύπαρξη σ' αυτά πολλών περιοχών εξαίρετου φυσικού κάλλους, δημιουργεί σημαντικές προοπτικές ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού*
- *Η παραλία. Το παραθαλάσσιο μέτωπο παρότι είναι μικρό σε έκταση (60 km περίπου), με κύρια χρήση την παραθεριστική κατοικία, έχει φυσικές ομορφιές και προοπτικές αξιοποίησης τους για μεγαλύτερη τουριστική ανάπτυξη.*

Από τους φυσικούς πόρους της περιοχής Ηρακλείου εκείνος που αξιοποιείται συστηματικά είναι η πεδιάδα, παρότι η αξιοποίηση αυτή δε γίνεται πάντα με ορθολογικό τρόπο και δημιουργεί σοβαρούς κινδύνους (π.χ. εξάντληση του υδροφόρου ορίζοντα). Το υδάτινο δυναμικό της περιοχής Ηρακλείου τα τελευταία χρόνια αποδεικνύεται πλέον ανεπαρκές για την κάλυψη των αναγκών, κυρίως του αγροτικού τομέα. Το υδάτινο έλλειμμα οφείλεται στην κακή διαχείριση των πόρων για άρδευση κυρίως με άντληση των υπογείων υδάτων. Όμως τα όρια άντλησης του υδροφόρου ορίζοντα τείνουν προς εξάντληση, ιδίως με την απουσία κάθε ελέγχου και περιορισμού την τελευταία δεκαετία. Επιπλέον τα υδάτινα οικοσυστήματα (ιδίως οι ποταμοί) αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα ρύπανσης εξαιτίας της αλόγιστης χρήσης λιπασμάτων και γεωργικών φαρμάκων, αλλά και ανεξέλεγκτης ρίψης αστικών και βιομηχανικών αποβλήτων.

Όπως τονίζουν πολλοί μελετητές[18], μία από τις κυριότερες αδυναμίες του μεγάλου μεγέθους και της ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα στο Νομό Ηρακλείου είναι ότι η μεγέθυνση του και η μέχρι πρότινος ανάπτυξη του βασίστηκε σε παραδοσιακές καλλιέργειες, όπως σιτηρά, καπνός, βαμβάκι, οι οποίες όμως ενώ μέχρι το 1990 και ιδιαίτερα στη 10ετία του 1980 στήριζαν την οικονομία του νομού, από το 1991 και ύστερα αρχίζουν να αντιμετωπίζουν προβλήματα. Συγκεκριμένα οι τρεις βασικές καλλιέργειες καλύπτουν το 80% των καλλιεργούμενων εκτάσεων και συμμετέχουν κατά 65 % περίπου στη συνολική Ακαθάριστη Φυτική παραγωγή του Νομού Ηρακλείου.

Περιοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη της φυτικής παραγωγής είναι η συσσώρευση σημαντικού κεφαλαίου, κυρίως σε μηχανολογικό εξοπλισμό και εγκαταστάσεις, για την εξυπηρέτηση των κυριοτέρων καλλιεργειών του Νομού Ηρακλείου (σιτηρά, βαμβάκι, καπνός), που όμως έπαψε να είναι αποδοτικό. Έτσι οι

[18] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

χρηματικοί πόροι που δαπανήθηκαν προς αυτή την κατεύθυνση και οι οποίοι προσφέρουν πλέον μικρή προσαύξηση στην παραγωγή, στέρησαν και στερούν τη δυνατότητα ή την ευκολία επανεπένδυσης σε άλλες καλ/γειες ή γεωργικές δραστηριότητες. Η φυτική παραγωγή της περιοχής του Ηρακλείου έχει τις βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξης που δεν υπάρχουν στο βαθμό αυτό σε άλλες περιοχές της Κρήτης όπως είναι :

- Η μεγάλη συνεχόμενη πεδινή έκταση
- Το υψηλό ποσοστό αρδευόμενων εκτάσεων που μπορεί να επεκταθεί περισσότερο.
- Η ορθολογικότερη αξιοποίηση των στοιχείων αυτών μπορεί να βελτιώσει την παραγωγικότητα του πρωτογενή τομέα του νομού.

Κτηνοτροφία

Η κτηνοτροφία αποτελεί κατά σειρά σπουδαιότητας το δεύτερο παραγωγικό σκέλος του πρωτογενή τομέα του Νομού Ηρακλείου με συμμετοχή 30% περίπου στο συνολικό γεωργικό εισόδημα. Στην περιοχή Ηρακλείου αναπτύσσονται κύρια τρεις βασικοί κλάδοι όπως :

- *α) Η αιγοπροβατοτροφία {με 845.000 ζώα (640.000 πρόβατα και 235.000αιγες)}*
- *β) Η βοοτροφία και {"16.800 αγ. αναπαρ. και 12.000 μοσχάρια}*
- *γ) Η χοιροτροφία {"6.500 χοιρομητ. και 110-120.000 χοιρίδια}*

Δασοπονία

Η περιοχή του Ηρακλείου παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό δασικής κάλυψης, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιοχές της Κρήτης. Τα είδη που υπάρχουν είναι Δρυς, Οξιά, Ελάτη, Πεύκα, Καστανιά, Πλατάνια. Σημαντικές εκτάσεις καταλαμβάνουν και τα θαμνώδη φυτά ανθεκτικά σε ξηρικές συνθήκες. Στον τομέα αυτό απαιτούνται σοβαρά έργα προσπέλασης, αναδάσωσης και προστασίας των δασών. Όσον αφορά στους βοσκότοπους, εκείνοι αποτελούν το 39,9% της συνολικής έκτασης της περιοχής του Ηρακλείου. Παρά όμως την σημαντική έκταση που καταλαμβάνουν δεν είναι αποτελεσματική η χρησιμοποίησή της. Επισημαίνουμε

το σημείο αυτό γιατί οι βοσκότοποι είναι σημαντικός συντελεστής ανάπτυξης της κτηνοτροφίας.

Αλιεία

Η περιοχή του Ηρακλείου έχει ακτογραμμή μήκους 90 Km περίπου, με κυριότερα αλιευτικά κέντρα. Η θαλάσσια αλιεία στο νομό είναι παράκτια και απασχολούνται 250 άτομα. Η μέση ετήσια παραγωγή είναι περίπου 500 τόνοι. Η διάθεση των προϊόντων γίνεται, είτε από τους ίδιους τους ψαράδες είτε δια μέσου των εμπόρων, μέσα στα όρια της περιοχής Ηρακλείου. Οι Δυνατότητες ανάπτυξης είναι σημαντικές με την εκμετάλλευση της θαλάσσιας αλιείας και την ανάπτυξης εντατικής ιχθυοκαλλιέργειας στα εσωτερικά νερά. Μεγάλες δυνατότητες παρουσιάζονται επίσης και στον τομέα της μεταποίησης των αλιευμάτων.

1.4 Έργα και Εγκατάστασεις Γενικής Υποδομής

Οδικό

Η περιοχή του Ηρακλείου διαθέτει ένα καλό οδικό δίκτυο με πρόσβαση στις περισσότερες περιοχές της Κρήτης με αστικό / υπεραστικό λεωφορείο καθώς και το ΙΧ αυτοκίνητο όπου είναι ο καλύτερος τρόπος να εξερευνήσει κανείς τις περιοχές του Ηρακλείου. Αξίζει τον κόπο να επισκεφθεί κανείς μέρη που δεν φθάνουν οι τοπικές συγκοινωνίες και οι οργανωμένες εκδρομές. Στο Ηράκλειο υπάρχουν αντιπροσωπείες όλων των μεγάλων εταιριών ενοικιαζομένων αυτοκινήτων αλλά και πολλές τοπικές επιχειρήσεις που διαθέτουν σύγχρονους στόλους αυτοκινήτων. Τ' αστικά Λεωφορεία εξυπηρετούν την πόλη του Ηρακλείου από νωρίς το πρωί μέχρι αργά το βράδυ. Με αφετηρία το λιμάνι της πόλης δρομολόγια εκτελούνται και προς τον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού. Τέλος, τα υπεραστικά Λεωφορεία συνδέουν το Ηράκλειο με όλους τους νομούς της Κρήτης.

Αεροδρόμιο

Ο Κρατικός Αερολιμένας Ηρακλείου που ονομάζεται «Ν. Καζαντζάκης», αποτελεί σημαντικό επικοινωνιακό –μεταφορικό κόμβο σύνδεσης του Νομού με την Ελλάδα αλλά και την Ευρώπη γενικότερα. Εκτελούνται πολλές πτήσεις καθημερινά από το αεροδρόμιο "Ελ. Βενιζέλος" προς Ηράκλειο. Τέλος, πραγματοποιούνται αρκετά δρομολόγια από/προς Ευρωπαϊκούς προορισμούς μέσω Αθηνών ή ναυλωμένων πτήσεων απευθείας από Ηράκλειο Κρήτης.

Λιμάνι

Από το λιμάνι του Ηρακλείου Κρήτης εκτελούνται τακτικότατα δρομολόγια προς το λιμάνι του Πειραιά καθώς και προς Κυκλάδες και Δωδεκάνησα. Πραγματοποιούνται επίσης τακτικά δρομολόγια, μετ' επιστροφής, ταχύπλοων σκαφών προς το νησί της Σαντορίνης σε συνδυασμό με ξενάγηση σε διάφορες περιοχές του νησιού.

1.5 Γενική Προσέγγιση Τουριστικής Πολιτικής στην Περιοχή

Επενδυτική Διάσταση

Οι δημόσιες και ιδιωτικές επενδύσεις παρουσίασαν σημαντική άνοδο την τελευταία εικοσαετία. Η εξέταση της ποσοστιαίας μεταβολής μεταξύ των περιόδων, δείχνει ότι συνολικά για την Περιφέρεια Ηρακλείου τόσο οι δημόσιες όσο κι οι ιδιωτικές επενδύσεις αυξάνονται σημαντικά. Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως μεταξύ των περιόδων 1980-1988 και 1989-1996 η ποσοστιαία αύξηση των δημοσίων επενδύσεων ήταν 208% και μεταξύ των περιόδων 1989- 1996 και 1997-1999 ήταν 53% . Η ποσοστιαία αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων μεταξύ των περιόδων 1982-1991 και 1991-1997 ήταν 30%[19]. Την υψηλότερη συμμετοχή στις συνολικές επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Περιφέρεια κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα εμφανίζει ο Δήμος Επισκοπής.

Με σκοπό την εφαρμογή επενδυτικών διαστάσεων και ανάπτυξης στην περιοχή Ηρακλείου λειτουργεί η Αναπτυξιακή Ηρακλείου η οποία ιδρύθηκε τον

[19] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Ιούλιο του 1992 με πρωτοβουλία φορέων της Αυτοδιοίκησης της περιοχής, συλλογικών φορέων του αγροτικού χώρου και των παραγωγικών τάξεων της περιοχής. Βασική στόχευση της Εταιρίας απετέλεσε η λειτουργία της ως φορέα κινητοποίησης του ενδογενούς αναπτυξιακού δυναμικού του Νομού, συντονισμού και διαχείρισης αναπτυξιακών προγραμμάτων.

Στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας leader I & II, λειτουργώντας ως Ομάδα Τοπικής Δράσης αποτέλεσε το φορέα διαχείρισης για το Νομό Ηρακλείου ενώ εθνικός ενδιάμεσος φορέας ήταν το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (πρώην Υπουργείο Γεωργίας). Στο πλαίσιο της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας leader+, η μονάδα αποτελεί τον τελικό δικαιούχο του τοπικού προγράμματος, το οποίο σχεδιάστηκε και υλοποιείται από αυτήν μετά την έγκριση του από το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων.

Βασική Φιλοσοφία της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+

Η Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader είναι μια Πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την 3η Προγραμματική Περίοδο (2000-2006), που έχει ως βασικό σκοπό βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της υπαίθρου και την προσέλκυση των νέων, μέσω της υλοποίησης πλέγματος δράσεων που ικανοποιούν παράλληλα τις εθνικές και κοινοτικές προτεραιότητες για τη Γ Προγραμματική Περίοδο (απασχόληση, ισότητα, προστασία του περιβάλλοντος κλπ).

Επιδίωξη της Πρωτοβουλίας είναι η ανάπτυξη της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών περιοχών, με την καλύτερη αξιοποίηση των φυσικών, ανθρώπινων και οικονομικών πόρων τους, την ανακάλυψη νέων πηγών εισοδήματος και την παράλληλη προστασία της φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς. Η Κοινοτική Πρωτοβουλία leader+ επιδιώκει κάτι επιπλέον απ' αυτό που προσέφεραν οι προηγούμενες εφαρμογές της και εξακολουθούν να δίνουν σήμερα τα υπόλοιπα προγράμματα του Γ Κ.Π.Σ. Διαφέρει ως προς την προσέγγιση το περιεχόμενο, τη μεθοδολογία σχεδιασμού και τον τρόπο υλοποίησης.

Ο πιλοτικός χαρακτήρας του προγράμματος εξασφαλίζεται κυρίως μέσω των δικτυώσεων (clusters) και των συνεργασιών. Κατά συνέπεια δίνεται βάρος στη δικτύωση ομοειδών ή συμπληρωματικών επιχειρήσεων, την κοινή προβολή και προώθηση, τη συνεργασία και τη συλλογική στήριξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, που μπορούν να εξασφαλίσουν τη βιωσιμότητα και συμπληρωματικότητα των δράσεων. Η βασικότερη διαφοροποίηση της leader+ σε σχέση με τις παραπάνω παρεμβάσεις είναι η "πιλοτική εφαρμογή". Στο πλαίσιο αυτό η Πρωτοβουλία[20]:

- ενθαρρύνει τις υποδειγματικές τοπικές πρωτοβουλίες ανάπτυξης
- στηρίζει δράσεις καινοτόμου, υποδειγματικού και μεταβιβάσιμου χαρακτήρα, οι οποίες παρουσιάζουν τις νέες οδούς που μπορεί να ακολουθήσει η αγροτική ανάπτυξη
- στηρίζει τις ανταλλαγές εμπειριών και τη μεταφορά τεχνογνωσίας μέσω συστηματικής και μόνιμης δικτύωσης και συνεργασιών.

Επιπτώσεις Τουριστικής Πολιτικής σε Κοινωνικό, Οικονομικό και Πολιτιστικό Επίπεδο

Μέσω της κατάλληλης τουριστικής εκπαίδευσης που προσφέρεται στους νέους της Κρήτης που επιθυμούν να δραστηριοποιηθούν στον κλάδο του τουρισμού στο συγκεκριμένο νησί, δύναται να καταστεί σαφές από αυτά τα άτομα και γενικότερα από όλους όσους ασχολούνται με την τουριστική βιομηχανία ότι πριν από κάθε είδους ανάπτυξη για την αξιοποίηση των συγκεκριμένων πηγών, χρειάζεται να ληφθούν μέτρα για την προστασία του πολιτισμού και την εξασφάλιση της ακεραιότητας της. Η τουριστική εκπαίδευση συμβάλει αποτελεσματικά στην διατήρηση του γνήσιου πολιτισμού στα κέντρα παραθερισμού και τουριστικών πόλεων και πρέπει να αποτελεί κύριο μέλημα. Είναι γνωστό ότι η όποια υποβάθμιση του πολιτισμού, συντελεί και στη μείωση της ανταγωνιστικότητας ενός συγκεκριμένου θέρετρου στην τουριστική αγορά.

[20] Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου, 2010

Όπως είναι γνωστό στον χώρο της τουριστικής επιχειρηματικότητας, οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις από τις τουριστικές επενδύσεις διακρίνονται σε τρεις κύριες κατηγορίες[21] :

• *Άμεσες επιπτώσεις*. Οι πληρωμές των τουριστών που δημιουργούν εισόδημα στις τουριστικές επιχειρήσεις, στα νοικοκυριά που εργάζονται σε αυτές, δημιουργούν απασχόληση με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, δημιουργούν τοπικά και εθνικά φορολογικά έσοδα, αλλάζουν συνήθειες και πολιτισμικά πρότυπα.
• *Έμμεσες επιπτώσεις* : Οι πληρωμές των τουριστικών επιχειρήσεων σε άλλες επιχειρήσεις για προμήθειες αγαθών και υπηρεσιών, πληρωμές προσωπικού, τοπική και εθνική φορολογία επιχειρήσεων, δημιουργία συνεργασιών και δικτύων μεταξύ επιχειρήσεων, δημιουργία ζήτησης από άλλες επιχειρήσεις για τις υπηρεσίες που παρέχουν, άνοδος αξιών γης και κόστους ζωής, πληθωριστικές πιέσεις.
• *Παρακινηθείσες επιπτώσεις* : Οι δαπάνες των νοικοκυριών των τουριστικών επιχειρήσεων και των εργαζομένων σε αυτές για διάφορες καθημερινές ανάγκες, αγορές διαρκών καταναλωτικών αγαθών, δημιουργία άλλων επιχειρήσεων άσχετων με τον τουρισμό, φορολογία φυσικών προσώπων, αλλαγές στην καθημερινή ζωή και στα πολιτισμικά πρότυπα, διάθεση για εκπαίδευση, πληθωριστικές πιέσεις.

Είναι ευνόητο στον χώρο της τουριστικής επιχειρηματικότητας στο νομό Ηρακλείου, ότι όσο μεγαλύτερο ποσοστό από τις θετικές επιπτώσεις των τριών κατηγοριών παραμένει σε τοπικό - περιφερειακό επίπεδο, τόσο μεγαλύτερες οι πιθανότητες για τοπική - περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη. Όμως, το νέο πρότυπο το οποίο έχει κυριαρχήσει και το οποίο μέσω της τουριστικής επιχειρηματικότητας μπορεί και επιδιώκει τον έλεγχο της «συνολικής εμπειρίας» της κατανάλωσης του τουρίστα, απειλεί τη διασπορά των θετικών επιπτώσεων στην τοπική οικονομία[22]. Τα παραπάνω είναι γνωστά σε όσες επιχειρήσεις ασχολούνται με τον τουρισμό και έχουν έλθει στην Ελλάδα με τα νέα πακέτα «all inclusive» και έχουν ως σκοπό να

---

[21] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[22] Χρήστου Ευαγ., 1999, "*Έρευνα Τουριστικής Αγοράς*", εκδόσεις interbooks, Αθήνα

απορροφήσουν προσωπικό που έχει δεχθεί την κατάλληλη τουριστική εκπαίδευση για περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη του τόπου του.

Επιπρόσθετα ο ρόλος της τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα και ειδικότερα στον κοινωνικό τομέα της Κρήτης και των νομών της, είναι να εξασθενίσει το φαινόμενο της μερικής απασχόλησης των εργαζομένων στον τομέα αυτό και την εποχικότητα. Η απασχόληση και η αγορά εργασίας που δημιουργεί γενικά ο τουρισμός χαρακτηρίζεται από έντονη εποχικότητα και περιοδικότητα, από χαμηλές ειδικεύσεις, υψηλό δείκτη μη σταθερής στην ίδια μονάδα απασχόλησης, περιορισμένα ποσοστά συνδικαλισμού και γι' αυτό οι θέσεις εργασίας είναι χαμηλά αμειβόμενες και καλύπτονται κυρίως από γυναίκες, νέους - νέες που δουλεύουν «part time» και οικονομικούς μετανάστες. Σε όλα τα παραπάνω διακρίνονται τέσσερις κατηγορίες απασχολούμενων[23] :

- *Διοικητικό ειδικευμένο προσωπικό στην έδρα της τουριστικής επιχείρησης. Το προσωπικό αυτής της κατηγορίας είναι ολιγάριθμο και ιδιαίτερα ειδικευμένο*
- *Χαμηλής ειδίκευσης προσωπικό στην ξενοδοχειακή μονάδα σε τομείς υποδοχής, εστιατόρια και κουζίνα, λογιστήριο, τοπική διεύθυνση, δημόσιες σχέσεις, προμήθειες κ.α.*
- *Τεχνικό προσωπικό και προσωπικό συντήρησης εγκαταστάσεων, κήπων κλπ.*
- *Ανειδίκευτο προσωπικό, συνήθως γυναικείο που θα εκπαιδευθεί επιτόπου όπως καμαριέρες, καθαρίστριες, λαντζιέρηδες κλπ.*

[23] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

Τέλος, δεδομένου ότι η Ελληνική ύπαιθρος και τα νησιά μαστίζονται από την εγκατάλειψη, κυρίως των νέων, καθώς και από τη συρρίκνωση του αγροτικού εισοδήματος, η λειτουργία των τουριστικών πηγών αποτελεί πολύτιμη εναλλακτική διέξοδο, η οποία αφενός αυξάνει την επισκεψιμότητα της περιοχής και αφετέρου αποτελεί τρανό παράδειγμα ανάπτυξης και αξιοποίησης των διαθέσιμων φυσικών πόρων. Η σκέψη μπορεί να επέλθει και να πραγματοποιηθεί από ανθρώπους οι οποίοι έχουν σπουδάσει το αντικείμενο αυτό εις βάθος και γνωρίζουν όλες τις παραμέτρους εκείνες οι οποίες συνδέονται με ην ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα. Τα οικονομικά οφέλη που θα προκύψουν για την χώρα αλλά και τους ίδιους του τόπους τουρισμού και τα νησιά όπως η Κρήτη, αναφέρονται ως ακολούθως :

- *Εισροή περισσότερου συναλλάγματος εφόσον θα έχουμε τουρισμό μακράς παραμονής*
- *Νέες θέσεις απασχόλησης με την τόνωση της οικονομικής δραστηριότητας λόγω της ζήτηση για ανάπτυξη υπηρεσιών αγοράς, όπως τράπεζες, καταστήματα και εστιατόρια*
- *Ζήτηση αγαθών για περισσότερους μήνες το χρόνο και εξομάλυνση της εποχικότητας των τουριστικών δραστηριοτήτων κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών καθώς και φορολογικά και άλλα έσοδα για τις τοπικές αρχές*
- *Βελτίωση των υπηρεσιών στον τομέα μεταφορών, όπως αεροδρόμια, οδικές συνδέσεις, κλπ.*

Σχετικά με τις επιπτώσεις του της τουριστικής ανάπτυξης στο πολιτισμό της Κρήτης, θα πρέπει να αναφερθεί πως αυτές εντοπίζονται στην αλλαγή των κοινωνικών σχέσεων, στα ήθη και τα έθιμα καθώς και την εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων και προϊόντων τοπικού πολιτισμού και παράδοσης. Είναι γεγονός πως η γενικότερη μεταβολή των κοινωνιών σε περιοχές όπου αναπτύσσεται ο τουρισμός σε τρόπο ζωής και παραγωγικές δομές με τα επιλεγμένα χαρακτηριστικά του εκσυγχρονισμού και της αστικοποίησης, μπορεί να επιφέρει σημαντικότατες αλλαγές στην διαμόρφωση των κοινωνικών σχέσεων, ηθών και εθίμων. Οι αλλαγές αυτές προκαλούνται με άμεσο ή έμμεσο τρόπο από τις νέες παραγωγικές και

κοινωνικές δομές και οι οποίες εγκαθιδρύονται στις τουριστικές περιοχές της υπαίθρου και φέρουν αστικά χαρακτηριστικά[24].

Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί πως η ανάπτυξη κάποιων οργανωμένων υποδομών και υπηρεσιών σχετικές με το τουρισμό στα νησιά και δη της Κρήτης, μπορεί να οδηγήσει σε μια συστηματική προώθηση των εμπορικών χαρακτηριστικών του κάθε τομέα με απώτερο στόχο την άμεση εξυπηρέτηση του τουρίστα και ως επί των πλείστων εκείνου που επιλέγει ολοκληρωμένα πακέτα διακοπών για το συγκεκριμένο νησί.

[24] Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π., 2001, *"Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον"*, Εκδόσεις Κριτική

2. Κεφάλαιο Δεύτερο – Τουριστικοί Πόροι

2.1 Φυσικοί Πόροι Τουριστικής Έλξης

Ο Νομός Ηρακλείου είναι ο μεγαλύτερος από τους 4 νομούς της Κρήτης, και συνορεύει με τους Νομούς Λασηθίου ανατολικά και Ρεθύμνου δυτικά. Έχει έκταση 2.641 τετρ. χιλιομέτρων και κατοικείται από περίπου 300.000 ανθρώπους. Το Ηράκλειο, η πρωτεύουσα του νομού, είναι η μεγαλύτερη πόλη και το μεγαλύτερο λιμάνι της Κρήτης. Το έδαφος στις πεδιάδες και τις κοιλάδες στα κεντρικά και βόρεια του νομού είναι εύφορο, ενώ, αντίθετα, το υπόλοιπο της επιφάνειας καλύπτεται από ορεινούς όγκους που φθάνουν μέχρι και τα νότια παράλια του νομού, αφήνοντας, έτσι, τις κυριώτερες αμμουδιές στα βόρεια, με εξαίρεση τα Μάταλα, παραλία σε υποβλητικό φυσικό σκηνικό με σπηλιές ανοιγμένες στα ψαμμιτικά πετρώματα της περιοχής.

Το κλίμα της περιοχής χαρακτηρίζεται ως Μεσογειακό, με ήπιο χειμώνα και ζεστά καλοκαίρια. Εξαίρεση τα βουνά της Ίδης και των Αστερουσίων, όπου τα καλοκαίρια είναι δροσερά, αλλά οι χειμώνες μπορούν να έχουν θερμοκρασίες γύρω στο μηδέν, με χιονοπτώσεις. Τα κύρια αγροτικά προϊόντα είναι οι ελιές και το ελαιόλαδο, μποστανικά (σε όλο και περισσότερα θερμοκήπια), ντομάτα, πορτοκάλια και κρασί. Στην κοιλάδα των Πεζών παράγεται το 70% του κρασιού που παράγεται σε όλη την Κρήτη, που καλύπτει το 20% του παραγόμενου οίνου σε όλη την Ελλάδα.

2.2 Πολιτιστικοί Πόροι Τουριστικής Έλξης

Στην περιοχή Ηρακλείου υπάρχουν πολύ σημαντικοί αρχαιολογικοί χώροι, αν θέλει κανείς να συνδυάσει τον πολιτισμό με τις διακοπές. Τρία από τα τέσσερα Μινωικά παλάτια που έχουν βρεθεί στην Κρήτη είναι στην Κνωσσό, στη Φαιστό και στα Μάλλια. Το Αρχαιολογικό Μουσείο του Ηρακλείου θεωρείται πως είναι μέσα στα τρία σπουδαιότερα μουσεία της πατρίδας μας, μαζί με αυτά της Ακρόπολης και των Δελφών, οπότε, αν βρίσκεται κανείς στο Ηράκλειο, αξίζει να το επισκεφθεί και να μείνει θαμπωμένος από τον πλούτο των περιεχομένων του[25].

Το σύγχρονο Ηράκλειο κρατεί την παράδοση μιας από τις πιο ελκυστικές πόλεις της Μεσογείου. Καλύπτει και ικανοποιεί όλα τα γούστα και τις απαιτήσεις του επισκέπτη μα και του μόνιμου κατοίκου της. Δεν είναι τυχαίο ότι επί αιώνες ήταν το κέντρο, η μητρόπολη της Κρήτης και εξακολουθεί να κρατεί τα σκήπτρα με τα πολλά ενδιαφέροντα και την χαρούμενη ζωή[26].

Τα αξιοθέατα για τους φιλομαθείς, στο Ηράκλειο βρίσκονται τα αρχαιότερα μνημεία και τα δείγματα του πρώτου πολιτισμού της Ευρώπης, οι μαρτυρίες του

---

[25] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[26] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

Δυτικού Πολιτισμού. Στην περιοχή του Ηρακλείου, ο θεός της φιλοξενίας, ο Ζευς, έσμιξε με την πανέμορφη βασιλοπούλα την Ευρώπη, που γέννησε τους Μινωίτες βασιλιάδες και σοφούς, τους θεμελιωτές και ιδρυτές του πρώτου πολιτισμένου κόσμου της Ευρωπαϊκής Ηπείρου.

Στο κέντρο της πόλης βρίσκονται πολλά μνημεία των μεσαιωνικών χρόνων της Κρήτης, που δείχνουν την μεγάλη της ακμή στα χρόνια αυτά. Ανεβαίνοντας από το λιμάνι, συναντάς το πρώτο σπουδαίο μνημείο, την Λότζια, που στεγάζει σήμερα το Δημοτικό Συμβούλιο και μέρος των Υπηρεσιών του Δήμου Ηρακλείου. Η Λότζια, που υπήρξε Λέσχη του Δούκα και των αξιωματούχων της Κρήτης, στολισμένη με γλυπτά οικόσημα, τρόπαια, με 82 μετώπες κ.ά. συγκέντρωνε επί αιώνες τους άρχοντες για την αναψυχή και τα παιγνίδια τους αλλά και τις επίσημες τελετές τους. Οι στοές της χρονολογούνται από τον 14ο αιώνα, η τελική της μορφή από τις αρχές του 17ου. Ηταν κτισμένη στην PIAZZA DEI SIGNORI (των Διοικητικών Αρχών). Θεωρείται το κομψότερο βενετσιάνικο μνημείο, που το 1987 πήρε το πρώτο βραβείο EUROPA NOSTRA, ως το πιο καλά αναπαλαιωμένο και συντηρημένο Ευρωπαϊκό μνημείο της χρονιάς. Στο λιμάνι ορθώνεται μεγαλόπρεπο το φρούριο, ο **Κούλες** που επί αιώνες, προστάτευε την πολιτεία αλλά χρησίμευε και σαν υγρή φυλακή με τους αλυσοδεμένους φυλακισμένους στις πελώριες, σκοτεινές στοές και αίθουσές του[27].

[27] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

Σημαντικός τουριστικός προορισμός βρίσκεται στα νότια της σημερινής πόλης, όπου βρίσκονται τα ανάκτορα της Κνωσσού, της επί αιώνες βασιλεύουσας πολιτείας της Κρήτης που είχε 100 πόλεις από τα προϊστορικά χρόνια. Στο κέντρο του Ηρακλείου, στο βορειοανατολικό άκρο της πλατείας Ελευθερίας βρίσκεται το μεγάλο Αρχαιολογικό Μουσείο της Κρήτης, όπου χιλιάδες επισκέπτες, βλέπουν τους αμύθητους θησαυρούς των Μινωικών, των ιστορικών, των κλασικών, των Ελληνιστικών και των Ρωμαϊκών χρόνων της Κρήτης.

Δυτικά από το λιμάνι του Ηρακλείου, βρίσκεται το Ιστορικό Μουσείο της Κρήτης, όπου φυλάσσονται οι θησαυροί των Χριστιανικών, των Βυζαντινών, των Μεσαιωνικών, και των νεωτέρων χρόνων της Μεγαλονήσου, μαζί με τα καλλιτεχνικά έργα του λαϊκού πολιτισμού της Κρήτης των αιώνων, έργα του μεγάλου ζωγράφου EL GRECO, που γεννήθηκε και σπούδασε ζωγραφική στο Ηράκλειο. Μαζί με αγιογραφίες της περίφημης Αγιογραφικής Κρητικής Σχολής, στολίζουν το σπουδαίο αυτό Μουσείο. Ενα πρότυπο κρητικό σπίτι και δύο αίθουσες με ενθυμήματα του μεγάλου συγγραφέα Νίκου Καζαντζάκη στεγάζονται στο ίδιο Μουσείο.

Αντίστοιχα, σε απόσταση λίγων μέτρων από την Εκκλησία, βρίσκεται το περίτεχνο συντριβάνι, γνωστό με το όνομα **"Λιοντάρια"** με τον εξαιρετικό γλυπτό διάκοσμό του με θέματα του ζωικού βασιλείου και της θάλασσας. Κτίστηκε στις πρώτες δεκαετίες του 17ου αιώνα από τον Φραγκίσκο Μοροζίνη, για να στολίσει την πλατεία αλλά και να προσφέρει πολύτιμο νερό στην μεγάλη πολιτεία. Νότια της

Λότζιας, είναι η βασιλική του Αγίου Μάρκου που κτίστηκε το 1239 στην PLAZZA DELLE BIADE (πλατεία των Σιτηρών) κι ήταν ο καθεδρικός Ναός της Κρήτης. Ανήκε στο Δούκα της και στο χώρο της θαυόταν οι Δούκες. Σήμερα ο Αγιος Μάρκος στεγάζει την Δημοτική Πινακοθήκη Ηρακλείου[28].

Θα πρέπει να σημειωθεί πως το Ηράκλειο ζώνεται από τα πελώρια μεσαιωνικά τείχη του, που τα προστάτευαν από τους εχθρούς και ανάδειξαν την πρωτεύουσα στην πιο καλά οχυρωμένη πολιτεία της Μεσογείου. 21 χρόνια άντεξε με τα τείχη της την πολιορκία των Τούρκων, που πήραν τελικά την πόλη ύστερα από προδοσία Βενετσιάνου Μηχανικού, που τους έβαλε νύχτα, από μυστική είσοδο, μέσα στο Ηράκλειο. Νοτιοδυτικά της πλατείας των Λιονταριών, σε απόσταση 100 μέτρων, βρίσκεται το Μεσαιωνικό Μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης που υπήρξε το Κρητικό Πανεπιστήμιο του Μεσαίωνα και ανέδειξε πλήθος Ευρωπαίων καλλιτεχνών, φιλοσόφων, εκκλησιαστικών πατέρων, ποιητών και συγγραφέων. Σήμερα, η Αγία Αικατερίνη στεγάζει μία πλούσια και σπουδαία συλλογή πινάκων της Κρητικής Αγιογραφίας[29].

Λίγα μέτρα από την Αγία Αικατερίνη ορθώνεται ο Μητροπολιτικός Ναός του Αγίου Μηνά, που είναι ο προστάτης Άγιος του Ηρακλείου και διέσωσε τους Χριστιανούς της πόλης από την σφαγή, όταν οι Τούρκοι, νωρίς τον 19ο αιώνα επιχείρησαν να τους εξολοθρεύσουν. Ο ναός χτιζόταν τριάντα περίπου χρόνια και εγκαινιάστηκε το 1896 με μεγαλόπρεπες τελετές και λαμπρό εορτασμό. Δίπλα του βρίσκεται η μικρή εκκλησία του Αγίου Μηνά, παλαιότερη και καταστόλιστη με έξοχες αγιογραφίες στους τοίχους και εικόνες μεγάλων Αγιογράφων.

Εν κατακλείδι, η περιδιάβαση στην πόλη μπορεί να γίνει από την αγορά του Ηρακλείου είναι η πλουσιότερη της Κρήτης και από τις πλουσιότερες της Μεσογείου. Αναμνηστικά, χρυσαφικά, γουναρικά, τρόφιμα, είδη ένδυσης, ό,τι ποθεί ο σύγχρονος άνθρωπος, βρίσκεται στο Ηράκλειο σε όλες τις τιμές και τα γούστα. Ιδιαίτερα

[28] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[29] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

σπουδαία είναι τα φημισμένα κρητικά προϊόντα (λάδι, κρασί, ρακή, μέλι, βότανα, κ.ά.) που βρίσκει στην αγορά της μεγαλούπολης.

Επίσης, στο νότιο τείχος ορθώνεται ο **προμαχώνας Μαρτινέγκο**, όπου έχει ταφεί ο μεγάλος Κρητικός συγγραφέας του Ζορμπά και ποιητής της Οδύσσειας Νίκος Καζαντζάκης, ενώ νοτιότερα βρίσκεται η παλιά Πύλη -είσοδος της πόλης προς τη Δυτική Κρήτη, η γνωστή Χανιόπορτα. Παλιές εκκλησίες, κρήνες, προμαχώνες, μεσαιωνικοί δρόμοι, στολίζουν ακόμη το Ηράκλειο, που σφύζει από ζωή και κίνηση μέρα και νύχτα.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί πως ολόκληρο το καλοκαίρι, σχεδόν κάθε βράδυ, ο Δήμος Ηρακλείου οργανώνει καλλιτεχνικές βραδυές στα ανοιχτά, γραφικά κηποθέατρά του, που βρίσκονται κάτω από τα τείχη, στην νότια έξοδο της πόλης. Χορός, τραγούδι, μουσική, θέατρο, φολκλόρ, συνθέτουν αυτό το Φεστιβάλ που το έχουν τιμήσει με την παρουσία τους στο Ηράκλειο, τα θέατρα Μπολσόϊ, Κύρωφ, Οπερα της Βιέννης, Τζόαν Μπαέζ, Θεοδωράκης, Χατζηδάκης, Μαρκόπουλος, Μπρούμπεκ, Μουστακί, Ρούσος, Χαλογουέϊ, Αλβιν, Αίηλη, Μπεζάρμ κ.ά. Το Φεστιβάλ αρχίζει τον Ιούνιο και τελειώνει τον Σεπτέμβρη.
Τον υπόλοιπο χρόνο γίνονται εκθέσεις εικαστικών τεχνών, θεατρικές παραστάσεις, ρεσιτάλ και συναυλίες μουσικής και χορωδιών, μαριονέτες, καλλιτεχνικοί διαγωνισμοί κ.ά. ενώ τα Χριστούγεννα, το Πάσχα, τον Μάη οργανώνονται γιορτές για τις Αγιες Μέρες και την ανάμνηση της Μάχης της Κρήτης.

2.3 Τουριστική Προσφορά και Τουριστικό Προϊόν

Ο νησιωτικός χώρος των περιοχών της Κρήτης και γενικότερα των νησιών του νοτίου Αιγαίου έχει χαρακτηριστικά τα οποία επιβάλλουν κάποιες ιδιαίτερες πολιτικές για την αντιμετώπιση των προβλημάτων του φαινομένου του τουρισμού και ιδιαίτερα του εποχικού. Το βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει το νησιωτικό χώρο της Κρήτης και το αντίστοιχο τουριστικό προϊόν της, είναι η γεωγραφική κατανομή του νησιού αλλά και των ιδιαίτερων παραθεριστικών χαρακτηριστικών του. Δύο βασικές πολιτικές ανάπτυξης και οι οποίες μπορούν να προταθούν στο νησί με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου του εποχιακού τουρισμού και την προώθηση του τουριστικού προϊόντος της, είναι η τουριστική ανάπτυξη και η βιωσιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος.

Αρχικά θα πρέπει να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά εκείνα καθώς και οι διαπλοκές των ομάδων παραγόντων, οι οποίοι διαμορφώνουν τα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης στο σύγχρονο κόσμο και με απώτερο με στόχο να επισημανθούν οι αλληλοσυσχετίσεις των επιρροών και της δράσης τους στο νησί της Κρήτης και φυσικά στην έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος του εποχιακού τουρισμού. Πρόκειται βέβαια για παράγοντες οι οποίοι άμεσα ή έμμεσα συνδέονται τόσο με την τουριστική ανάπτυξη όσο και με τη λειτουργία του τουριστικού τομέα στο νησί αυτό. Οι ομάδες παραγόντων οι οποίες θα πρέπει να εξετάζονται για την συγκεκριμένη περίπτωση και οι οποίες μπορούν να προωθήσουν κατάλληλα το τουριστικό προϊόν του συγκεκριμένου μέρους, είναι οι εξής ακόλουθες[30] :

- Διεθνείς και υπερεθνικοί φορείς και οργανισμοί οι οποίοι σχετίζονται με την τουριστική ανάπτυξη, δηλαδή ΟΗΕ, ΟΟΣΑ, ΠΟΤ, Παγκόσμια Τράπεζα, Ε.Ε., επιστημονικοί σύλλογοι, εκπαιδευτικά και ερευνητικά ιδρύματα και διάφοροι άλλοι
- Επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο τουριστικό τομέα της Κρήτης όπως tour operators, ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, τουριστικά πρακτορεία, εταιρίες μεταφορικών μέσων, εταιρίες διαχείρισης θεματικών

[30] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

πάρκων, εταιρίες εστίασης και αναψυχής και διάφοροι άλλοι εμπλεκόμενοι φορείς

- Πολιτικές άμεσα ή έμμεσα συνδεόμενες με την τουριστική ανάπτυξη σε επίπεδο το οποίο χαρακτηρίζεται ως υπερεθνικό, εθνικό ή τοπικό, όπως πολιτικές τουρισμού οι οποίες θεωρούνται συνιφασμένες με τις πολιτικές περιφερειακής ανάπτυξης της Κρήτης, πολιτικές προώθησης των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού, πολιτικές απασχόλησης, πολιτικές για το περιβάλλον, πολιτικές για τον αγροτικό τομέα.
- Φορείς και ομάδες συμφερόντων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο της Κρήτης και οι οποίοι συνδέονται με τη σχεδίαση, την οργάνωση, τη διαχείριση και την προώθηση της τουριστικής ανάπτυξης όπως επιχειρήσεις τουρισμού σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο, άτομα ή εταιρίες που ασχολούνται με την τουριστική ανάπτυξη, φορείς εθνικής, περιφερειακής ή τοπικής πολιτικής εκπροσώπησης, οργανώσεις ασχολούμενες με την τοπική ανάπτυξη ή την προστασία του περιβάλλοντος, κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες του πληθυσμού τουριστικών περιοχών, εργαζόμενοι στον τουρισμό
- Παράμετροι επιρροής της τουριστικής ζήτησης και προσφοράς σε διεθνές και εθνικό επίπεδο καθώς και στην τουριστική ζήτηση οι σταθερές αλλά και συγκυριακές τάσεις που αφορούν στις επιλογές προορισμών ή προϊόντων στην τουριστική προσφορά οι πόροι που διαθέτει το νησί της Κρήτης και οι περιοχές της

Επίσης θα πρέπει να αναφερθεί πως αναφορικά με τα χαρακτηριστικά των παραγόντων διαμόρφωσης των προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στο νησί με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου της εποχιακής ανάπτυξης και προώθησης του τουριστικού προϊόντος, εντοπίζονται οι εξής παράγοντες :

- Υπερεθνική διάσταση της λειτουργίας πολλών από αυτούς τους παράγοντες, η οποία οδηγεί στη διαμόρφωση συγκροτημένων τάσεων στη ζήτηση αλλά και πολιτικών που επηρεάζουν την ανάπτυξη του τουρισμού στις περιοχές και κατ΄επέκταση στο νησί της Κρήτης
- Θεσμική συγκρότηση και δυναμική ανάπτυξη αυτών των παραγόντων υπό τη μορφή οργανωμένων ομάδων συμφερόντων ή πολιτικών που προωθούνται σε διεθνές αλλά και σε εθνικό επίπεδο από το νησί της Κρήτης και της χώρας της

Ελλάδος. Το χαρακτηριστικό αυτό συνδέεται με την ολοένα και μεγαλύτερη οικονομική σημασία του τουρισμού για τις περιοχές της Ελλάδος

- Τάση διεθνοποίησης της επενέργειας των παραγόντων αυτών λόγω της σημαντικής επιρροής που ασκείται σε αυτούς από οργανισμούς ή τουριστικές επιχειρήσεις που διαμορφώνουν σε διεθνές επίπεδο, πολιτικές οι οποίες προωθούν τα τουριστικά προϊόντα των νομών και του νησιού στο σύνολο του. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφώνονται βέβαια ορισμένες κυρίαρχες κοινές τάσεις διεθνώς τόσο στις πολιτικές όσο και στα προϊόντα του τουρισμού της Κρήτης
- Δυναμική συμβολή των τουριστικών επιχειρήσεων στην Κρήτη ως προς τη σύνθετη λειτουργία αυτών των παραγόντων σε πολλά επίπεδα. Στο διεθνές λόγω των διεθνοποιημένων χαρακτηριστικών κατασκευής και διάθεσης πολλών τύπων τουριστικών προϊόντων στο νησί, στο εθνικό λόγω της επιρροής που ασκούν στη διαμόρφωση της ζήτησης, γεγονός που αντίστοιχα επηρεάζει και την προσφορά, στο τοπικό λόγω της «ολιστικής» διάστασης της παρουσίας στην παραγωγική δομή των τουριστικών περιοχών
- Διαρκώς και σημαντικότερος εντοπίζεται να είναι ο ρόλος που διαδραματίζουν επαγγελματικοί ή επιστημονικοί φορείς, οργανώσεις και ομάδες συμφερόντων οι οποίες συνδέονται με την οργάνωση και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης τόσο σε εθνικό όσο και σε τοπικό επίπεδο
- Σημαντική έμμεση επιρροή της ανάπτυξης του νησιού σε άλλες παραγωγικές δραστηριότητες ή τομείς ανάπτυξης, η οποία είχε ως αποτέλεσμα ο τουρισμός να συγκαταλέγεται ως μια δυναμική παράμετρος σε πολλές πολιτικές ή προγράμματα τα οποία αφορούν στην περιφερειακή ανάπτυξη, στο περιβάλλον, στον αγροτικό τομέα, στον αστικό χώρο, στον πολιτισμό και άλλους τομείς του νησιού
- Καθοριστική σημασία παραμέτρων της τουριστικής ζήτησης με τάσεις οι οποίες αφορούν συγκεκριμένους προορισμούς στη Κρήτη ή τύπους τουριστικούς ταξιδιών ή προϊόντων αλλά και της τουριστικής προσφοράς όπως πόροι, υποδομές και υπηρεσίες που διαθέτουν τουριστικές περιοχές οι τουριστικές περιοχές της Κρήτης και ως παράγοντες επιρροής της τουριστικής ανάπτυξης των νομών του νησιού.

Τέλος αποτελεί γεγονός πως το νησί της Κρήτης και ιδιαίτερα το Ηράκλειο αποτελεί σημαντικό κέντρο υπηρεσιών για το σύνολο της περιφέρειας Νότιου Αιγαίου, ενώ λόγω της θέσης του είναι δυνατό να διαδραματίσει ένα σημαντικό ρόλο για την ευρύτερη περιοχή της Μεσογείου κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις ανάπτυξης και δημιουργίας. Η Κρήτη και η περιοχή Ηρακλείου από τα παλαιότερα χρόνια αποτελεί ένα διεθνή τουριστικό προορισμό ο οποίος αναπτύχθηκε ιδιαίτερα γοργά στη διάρκεια των τελευταίων 50 χρόνων. Η ανάπτυξή τους απέφερε πολλά οφέλη στους ντόπιους και στην οικονομία του νησιού. Μερικές από τις γενικές αρχές και στόχους για τη βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού με απώτερο σκοπό την προώθηση του τουριστικού προϊόντος, αναφέρονται να είναι τα ακόλουθα :

- Βιωσιμότητα στην τουριστική ανάπτυξη της Κρήτης με σκοπό την αντιμετώπιση του φαινομένου της εποχικότητας σημαίνει ότι θα πρέπει να είναι φιλική προς το περιβάλλον στο παρόν και στο μέλλον καθώς και οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη για τις τοπικές κοινωνίες.
- Ο τουρισμός της Κρήτης και των νομών της θα πρέπει να εναρμονίζεται με το φυσικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον
- Ο τουρισμός του νησιού θα πρέπει να μεριμνά για τις επιπτώσεις του στην πολιτισμική κληρονομιά και την παράδοση της τοπικής κοινωνίας
- Πρωτεύοντες στόχοι στην τουριστική ανάπτυξη της κοινωνίας θα πρέπει να είναι η διατήρηση του τουριστικού προορισμού και η ικανότητα εξυπηρέτησης των τουριστών στο πλαίσιο μιας στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη και την σωστή αντιμετώπιση του φαινομένου της εποχικότητας
- Ο τουρισμός θα πρέπει να βασίζεται στην διεύρυνση των ευκαιριών για τις τοπικές κοινωνίες συμβάλλοντας στο μέγιστο στην τοπική οικονομία των νομών της Κρήτης
- Ο τουρισμός θα πρέπει να συμβάλλει αποτελεσματικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής όλων των κατοίκων των νομών της Κρήτης καθώς και στον κοινωνικο-πολιτισμικό εμπλουτισμό του κάθε νομού
- Η κεντρική διοίκηση και συναφείς φορείς με τη συμμετοχή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, θα πρέπει να αναλάβουν δράσεις οι οποίες θα συμβάλλουν στον ολοκληρωμένο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης στο νησί της Κρήτης

2.4 Τουριστική Ζήτηση

Ο τουρισμός αποτελεί ένα διαδεδομένο τρόπο ψυχαγωγίας τον οποίο διαλέγουν οι περισσότεροι άνθρωποι για να ξεφύγουν από την καθημερινότητα τους. Οι άνθρωποι που ασχολούνται με τον τουρισμό δεν έχουν καταφέρει μέχρι και τις μέρες μας να δώσουν ένα ακριβή και πλήρη ορισμό για το τι ακριβώς είναι ο τουρισμός και πως αυτός περιγράφεται. Παρόλα αυτά έχουν καταφέρει να τον διαχωρίσουν σε διάφορες κατηγορίες και εναλλακτικές μορφές. Μια από τις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού αποτελεί ο τουρισμός στα καταλύμματα υπαίθρου και ιδιαίτερα στο νησί της Κρήτης. Απώτερος σκοπός του τουρισμού στα καταλύμματα υπαίθρου στο νησί της Κρήτης είναι να φέρει τον τουρίστα σε επαφή με τη φυσικό περιβάλλον της περιοχής και να τον εντάξει στον καθημερινό παραδοσιακό τρόπο ζωής της.

Υπάρχουν στο νησί της Κρήτης διάφορα αγροτουριστικά καταλύμματα τα οποία πραγματικά αναδεικνύουν την εικόνας της περιοχής στην οποία βρίσκονται και χωρίς να παραμελούν την πολυτέλεια της σύγχρονης ζωής και τις ανέσεις των διακοπών. Τα καταλύμματα υπαίθρου αναδεικνύουν επίσης την λαογραφική και αρχιτεκτονική ζωή του τόπου που βρίσκονται και ουσιαστικά πρόκειται για αναστηλωμένα κτίσματα του περασμένου αιώνα και τα οποία διατηρούνται σε άψογη κατάσταση στις μέρες μας. Στους χώρους των καταλυμμάτων αυτών, κάποιος μπορεί να βρεί οινοπαντοπωλεία, μεζεδοπωλεία, μικρά καφέ, πολυχώρους τέχνης και φυσικά βιοτεχνίες παραδοσιακών προϊόντων. Ο κάθε τουρίστας έχει την ευκαιρία στα καταλύμματα αυτά να διάφορα προγράμματα και να εμπλακεί και ο ίδιος σε δραστηριότητες οι οποίες θα τον κάνουν να χαρεί το φυσικό πειρβάλλον, την ιστορία του τόπου αλλά και τον γενικότερο πολιτισμό του μέρους. Τα άτομα τα οποία διαχειρίζονται τα καταλύμματα αυτά, ξέρουν και προσφέρουν άψογη φιλοξενία στους τουρίστες και εκείνοι φεύγουν με τις καλύτερες εντυπώσεις.

Οι δραστηριότητες αλλά και τα ενδιαφέροντα τα οποία αναφέρονται αλλά και χαρακτηρίζουν τη διαμονή των τουριστών στα συγκεκριμένα καταλύμματα στο νησί της Κρήτης, εντοπίζονται ως ακολούθως :

- *Παρακολούθηση-συμμετοχή σε αγροτικές ασχολίες*
- *Μαθήματα κεραμικής*
- *Μαθήματα Ελληνικών χορών*
- *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*
- *Παρακολούθηση / συμμετοχή σε λαϊκά πανηγύρια*
- *Οικολογικές περιηγήσεις*
- *Επισκέψεις σε ιστορικά αξιοθέατα*
- *Μαθήματα ύφανσης*
- *Μαθήματα Ελληνικής κουζίνας*
- *Μαθήματα Ελληνικής μυθολογίας*

Σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει στα περισσότερα ελληνικά νησιά, η Κρήτη δεν εξαρτάται από κάποια συγκεκριμένη χώρα του εξωτερικού για την εξασφάλιση υψηλού μεριδίου των τουριστών της. Η μεγαλύτερη εθνικότητα ξένων τουριστών στην Κρήτη για το 2008 ήταν οι Ολλανδοί με μερίδιο μόλις 9,2% στις συνολικές διανυκτερεύσεις, ενώ άλλες αγορές που στο παρελθόν είχαν μερίδιο στις διανυκτερεύσεις της Κρήτης σε ποσοστό άνω του 10% (Γερμανία, Δανία, Σουηδία, Νορβηγία) πλέον εισφέρουν πολύ μικρότερο ποσοστό. Ακόμη και η βρετανική αγορά που το 2000 εισέφερε το 50% όλων των διανυκτερεύσεων στην Κρήτη, πλέον

περιορίζεται σε μερίδιο 8,4% για το 2008[31]. Αυτές οι μεγάλες αυξομειώσεις στον αριθμό των τουριστών από τις ευρωπαϊκές χώρες προς την Κρήτη αντανακλούν την επισφαλή θέση της Καλύμνου στα προγράμματα των tour operators. Οι εξελίξεις στο χώρο των tour operators ενδέχεται να κάνουν ακόμη πιο απρόβλεπτη τη ροή τουριστών μέσω αυτών των επιχειρήσεων, ωστόσο οι tour operators ήταν και θα συνεχίσουν να είναι βασικοί διακινητές τουριστών προς την Κρήτη.

Όπως προκύπτει από την σχετική έρευνα, το αλλοτινό μερίδιο 89% έπεσε το 2007 στο 57%, με τους Έλληνες πελάτες να αποκτούν μια διαρκώς σημαντικότερη βαρύτητα για τα ξενοδοχεία της Κρήτης. Ιδιαίτερα μεγάλη πτώση παρουσίασε το μερίδιο των Βρετανών. Το 2000 πραγματοποίησαν το 50% από τις συνολικές διανυκτερεύσεις εκείνης της χρονιάς στην Κρήτη, για να πέσει το μερίδιό τους στο 7% το 2007. Σε μόλις τρία χρόνια κατακρημνίστηκε επίσης το υψηλό μερίδιο των Γερμανών το 1996, το οποίο έκτοτε ανέκαμψε σε μικρό βαθμό. Οπότε αυτό που θα πρέπει να ερευνηθεί στη παρούσα κατάσταση, είναι σε ποιες περιοχές του ανταγωνισμού καταφεύγουν οι τουρίστες που θα μπορούσαν να επισκεφθούν το νησί της Κρήτης και με ποιο τρόπο θα μπορούσαν οι τοπικές να προσελκύσουν τους συγκεκριμένους τουρίστες[32]. Τέλος, όπως απορρέει από σχετική έρευνα, συνολικά κατά την τουριστική περίοδο 2000-2009, είχαν τη μεγαλύτερη μέση παραμονή οι εξής εθνικότητες (μέσος όρος δωδεκαετίας)[33]:

- *Γερμανοί (8,9 διανυκτερεύσεις)*
- *Βρετανοί (8,7 διανυκτερεύσεις)*
- *Αυστριακοί (8,6 διανυκτερεύσεις)*
- *Τσέχοι (8,4 διανυκτερεύσεις)*
- *Νορβηγοί (8,1 διανυκτερεύσεις)*
- *Δανοί (7 διανυκτερεύσεις)*

[31] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

[32] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[33] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

- *Ελβετοί (7 διανυκτερεύσεις)*
- *Σουηδοί (7 διανυκτερεύσεις)*

3. Κεφάλαιο Τρίτο – Εμπειρική Καταγραφή Απόψεων από Φορείς, Διάγνωση Προβλημάτων και Δυνατοτήτων Ανάπτυξης με Σενάρια Ανάπτυξης του Τουρισμού στην Περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης

3.1 Καταγραφή Περιπτώσεων Προτεινόμενων Λύσεων με Σκοπό την Ανάπτυξη του Αγροτουρισμού στην Ευρύτερη Περιοχή

3.1.1 Προγραμματισμός της Τουριστικής Ανάπτυξης

Η εφαρμογή προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης, επιβάλλει τη διαίρεση της επικράτειας μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών σε περιφέρειες προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης. Απαραίτητη προϋπόθεση, όμως, για την δημιουργία ενός συστήματος περιφερειών προγραμματισμού τουριστικής ανάπτυξης και όχι μόνο, είναι να συνδυαστούν οι αρχές της ομοιογένειας και της πόλωσης με τη διοικητική διαίρεση και τις δικαιοδοσίες στο χώρο των φορέων εκείνων, που έχουν την ευθύνη της εφαρμογής των προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης[34].

Ο περιορισμός, εξάλλου, των πιθανοτήτων αποτυχίας ενός προγράμματος περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης, η ανάγκη αποκέντρωσης, συντονισμού και εποπτείας των φορέων που έχουν την ευθύνη της εφαρμογής του, καθώς επίσης και η αύξηση της αποτελεσματικότητας του, συνδέονται άμεσα τόσο με το μέγεθος όσο και τα κριτήρια καθορισμού των περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης[35].

Ας σημειωθεί ότι το μέγεθος της περιφέρειας προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης πρέπει να είναι τόσο μεγάλο, ώστε να επιτρέπει την πραγματοποίηση ουσιαστικών μεταβολών στην κατανομή του πλη-

[34] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

[35] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

θυσμού και της απασχόλησης μέσα στα όρια της και ακόμα τόσο μικρό, ώστε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης να θεωρείται σαν ένα ενιαίο σύνολο. Αναμφίβολα οι περιφέρειες προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν χρήσιμα "εργαλεία" στη διάθεση των κεντρικών και περιφερειακών φορέων, που είναι αρμόδιοι για την εφαρμογή προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

Σε ό,τι αφορά στο χρονικό ορίζοντα των προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης, θα πρέπει να ειπωθεί ότι αυτός εξαρτάται από τη συσχέτιση που υπάρχει κάθε φορά ανάμεσα στο μέγεθος της περιφέρειας προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης και της χρονικής περιόδου που καλύπτει το περιφερειακό πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης. Η συσχέτιση αυτή, όμως, είναι κατά κανόνα θετική, που σημαίνει όσο μεγαλύτερη είναι η περιφέρεια προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης τόσο μεγαλύτερος είναι ο χρονικός ορίζοντας του προγράμματος της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που πρόκειται να εφαρμοστεί. Αντίθετα, όσο μικρότερη είναι η περιφέρεια του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης τόσο μικρότερος είναι ο χρονικός ορίζοντας του προγράμματος περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που πρόκειται να εφαρμοστεί[36].

Η οριοθέτηση των περιφερειών προγραμματισμού τουριστικής ανάπτυξης στο Ηράκλειο Κρήτης, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τους στόχους της περιφερειακής τουριστικής πολιτικής σε ορισμένο τόπο και χρόνο, τη στρατηγική της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που επιλέγεται να εφαρμοστεί, καθώς επίσης από τη διοικητική διαίρεση του εθνικού χώρου. Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για μια ορθολογιστική οριοθέτηση των περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στο συγκεκριμένο νομό, είναι να βασίζεται αυτή σε βιώσιμο σύστημα διοικητικής οργάνωσης των μεμονωμένων περιφερειών, που να έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί με σημαντική αυτοδυναμία. Ταυτόχρονα, όμως, δεν θα πρέπει να παραβλεφτούν και πολύ περισσότερο να υποτιμηθούν τα κοινωνικά, πολιτικά και

[36] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

ψυχολογικά κριτήρια, που δημιουργούν τη θετική ταύτιση στάσης του πληθυσμιακού στοιχείου προς μια ορισμένη περιφέρεια[37].

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι η προσπάθεια που καταβάλλεται εκ μέρους των πολιτικών εξουσιών για την οργάνωση ενός συστήματος περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης και όχι μόνο στο Ηράκλειο Κρήτης, αντιμετωπίζει συνήθως μεγάλες δυσκολίες. Αυτό θα πρέπει βασικά να αποδοθεί στο γεγονός ότι μια τέτοια προσπάθεια είναι μεταξύ άλλων στενά συνυφασμένη και με την αύξηση των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών υπηρεσιών της κεντρικής διοίκησης, που αναπόφευκτα πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διοικητικής αποκέντρωσης.

Γι' αυτόν το λόγο, μόνο η συνειδητή δράση των οργανωμένων κοινωνικών ομάδων των περιφερειών μπορεί να ασκήσει πίεση στην πολιτική εξουσία, ώστε να κινήσει τελικά τη διαδικασία για μια ορθολογιστική οργάνωση των περιφερειών τουριστικού προγραμματισμού, στις οποίες ο ρόλος τους θα είναι πρωταγωνιστικός, αφού σε τελευταία ανάλυση θα αποκτήσουν σημαντικές δικαιοδοσίες συμβουλευτικού και εκτελεστικού χαρακτήρα. Έτσι θα επιταχυνθεί η προσπάθεια της τουριστικής ανάπτυξης της περιφέρειας και διαμέσου αυτής η τόνωση της οικονομίας της, που τόσο απαραίτητη είναι για την επιβίωση της σε μακριά ιστορική προοπτική. Βέβαια δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιφέρειας δεν είναι παντού εφικτή στο Ηράκλειο Κρήτης, αλλά ούτε και μπορεί να επιτευχθεί σε βραχυχρόνιο ορίζοντα[38].

3.1.2 Ανάπτυξη Παραδοσιακών Οικισμών στο Ηράκλειο Κρήτης

Στην Κρήτη και ιδιαίτερα στο Ηράκλειο δίνεται η δυνατότητα στον τουρίστα να επισκεφτεί πολλούς παραδοσιακούς οικισμούς στους οποίους θα μπορέσει να θαυμάσει την αρμονία τους με την γύρω φύση. Αρχικά, το Ηράκλειο Κρήτης

[37] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[38] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

θεωρείται από τις ωραιότερες πόλεις της νησιωτικής Ελλάδας. Δυστυχώς, τα τελευταία χρόνια γίνεται η προσπάθεια να μην χαθεί ο παραδοσιακός χαρακτήρας από την συνεχή ανοικοδόμηση σύγχρονων πολυκατοικιών για να ικανοποιηθούν οι διαρκώς αυξανόμενες στεγαστικές ανάγκες του πληθυσμού του. Για την παλαιότερη ιστορία της πόλης δεν υπάρχουν πολλά στοιχεία. Στη σημερινή θέση και με το σημερινό όνομα στο Ηράκλειο Κρήτης δημιουργήθηκε μάλλον στην πρώιμη Τουρκοκρατία από τη συνένωση πέντε ποιμενικών συνοικισμών. Επί Τουρκοκρατίας βρισκόταν σε ακμή και ήταν σημαντικό εμπορικό - βιοτεχνικό, διοικητικό και θρησκευτικό κέντρο της περιοχής.

Όπως ήδη αναφέρθηκε, κύριος λόγος για τον οποίο ένα άτομο θα επιλέξει τον αγροτουρισμό ως μορφή τουρισμού για να περάσει το διάστημα των διακοπών στο Ηράκλειο Κρήτης είναι για να γνωρίσει την παράδοση ενός τόπου. Μέρος αυτής αποτελούν και τα διάφορα προϊόντα που κατ' εξοχήν παράγονται στο μέρος αυτό και τα οποία αποτελούν το σήμα κατατεθέν του. Όπως στα περισσότερα μέρη της Ελλάδος έτσι και το Ηράκλειο Κρήτης φημίζεται για διάφορα τοπικά προϊόντα[39].

Είναι από τα λίγα μέρη στην Ελλάδα όπου μπορεί κάποιος να δοκιμάσει γλυκό του κουταλιού και μαρμελάδα από ντόπια μούρα και βατόμουρα των οποίων η γεύση είναι πραγματικά μοναδική. Στους αγροτουριστικούς συνεταιρισμούς των χωριών στο Ηράκλειο Κρήτης, ο τουρίστας έχει τη δυνατότητα να βρει ακόμα μαρμελάδες και γλυκά του κουταλιού από αγριοκέρασο, βύσσινο, κυδώνι, αγριόμηλο, σύκο ενώ επίσης υπάρχουν κάστανα και καρύδια. Χαρακτηριστικά επίσης είναι τα χειροποίητα ζυμαρικά της περιοχής – κυρίως τραχανάς και χυλοπίτες – τα οποία είναι εξαιρετικά νόστιμα.

Λόγω της διαμόρφωσης του εδάφους της στο Ηράκλειο Κρήτης, μπορεί ο τουρίστας να προμηθευτεί διαφόρων ειδών αφεψήματα όπως για παράδειγμα μυρωδάτο τίλιο, τσάι του βουνού, χαμομήλι αλλά και διάφορα μυρωδικά όπως ρίγανη και λεβάντα. Τα συγκεκριμένα πωλούνται ευρέως σε όλο το νόμο και κρατούν το αυθεντικό τους άρωμα λόγω του αυθεντικού και παραδοσιακού τρόπου συγκομιδής

[39] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

και επεξεργασίας. Ακόμα, υπάρχει η δυνατότητα ο τουρίστας να προμηθευτεί εξαιρετικής ποιότητας ντόπιο μέλι και βασιλικό πολτό[40].

Μια ορεινή περιοχή όπως το Ηράκλειο Κρήτης είναι αναμενόμενο να διαθέτει και χαρακτηριστικά γαλακτοκομικά προϊόντα. Τα γαλακτοκομικά της περιοχής είναι εξίσου αξιόλογα με τα υπόλοιπα παραδοσιακά προϊόντα με το κατίκι (ή τσαλαφούτι) να έχει τον πρώτο λόγο. Πρόκειται για ένα ιδιαίτερα νόστιμο μαλακό λευκό τυρί που σπανίζει στις αγορές των μεγάλων πόλεων ενώ αποτελεί απαραίτητο στοιχείο στις συνταγές των κορυφαίων σεφ. Τέλος, ιδιαίτερα φημισμένη είναι επίσης το Ηράκλειο Κρήτης για τα αλλαντικά προϊόντα του. Μεγάλη παραγωγή γίνεται από χειροποίητα λουκάνικα αλλά και άλλα αλλαντικά όπως παστό χοιρινό, μπέικον και άλλα πολλά. Κάθε τουρίστας θεωρείται σχεδόν επιβεβλημένο να επισκεφτεί μια τοπική μονάδα παραγωγής ή ένα κρεοπωλείο και να προμηθευτεί αλλαντικά.

3.1.3 Ανάπτυξη Περιοχής Μέσω αγροτουρισμού

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι το Ηράκλειο Κρήτης είναι μια περιοχή η οποία ενδύκνειται για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, αφού διαθέτει εκπληκτικό φυσικό περιβάλλον το οποίο σε συνδυασμό με τη μεγάλη παράδοσή της ελκύει τους τουρίστες. Τα ήδη εφαρμοσθέντα προγράμματα αγροτοτουρισμού στο Ηράκλειο Κρήτης δημιούργησαν μία αξιόλογη τουριστική υποδομή με εμφανή θετικά αποτελέσματα. Συνοπτικά αναφέροντας κατασκευάστηκαν περίπου 76 αγροτοτουριστικές εκμεταλλεύσεις σε 21 Κοινότητες του Νομού και υπερδιπλασιάστηκε η τουριστική υποδομή της περιοχής με την πρόσθεση 1000 περίπου κλινών. Πολλοί νέοι παρέμειναν στα χωριά τους αφού εξασφάλισαν απασχόληση και ένα καλό εισόδημα. Αυξήθηκε η τουριστική κίνηση στον νομό και επεκτάθηκε η τουριστική περίοδος. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά τα οποία θα

[40] Υπουργείο Ανάπτυξης, «*Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα*», Οκτώβριος 2009

αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω αποδυκνείουν στην πράξη πως ο αγροτουρισμός θα αποτελέσει το μοχλό ανάπτυξης και προόδου στο Ηράκλειο Κρήτης[41].

3.2 Τα Οικονομικά Οφέλη που Προσφέρονται στο Νομό από την Ανάπτυξη και Λειτουργία των Αγροτικών Οικισμών

Τα οικονομικά οφέλη και οι επιδράσεις του τουρισμού στο Ηράκλειο Κρήτης μπορούν κάτω από προϋποθέσεις να είναι σημαντικές, γεγονός το οποίο δεν επιδέχεται αμφισβητήσεις. Οι επιδράσεις αυτές μπορούν να επηρεάσουν τόσο μια μικρή περιοχή όσο και μια ολόκληρη χώρα και να βελτιώσουν την οικονομία και τη μορφή της[42]. Παρακάτω αναλύονται τα κύρια οφέλη που μπορούν να αποκομιστούν από την άνθιση του τουρισμού στο στο Ηράκλειο Κρήτης και συγκεκριμένα από την ανάπτυξη και λειτουργία των Αγροτικών Οικισμών. Τα χρήματα που δαπανούν οι τουρίστες-επισκέπτες για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών στις περιοχές αυτές αλλά και επιθυμιών αποτελούν έσοδα για τους τουριστικούς προορισμούς που επισκέπτονται στο νομό αυτό.

Δεδομένου ότι ο τουρισμός προκαλεί την ανάπτυξη παραγωγικής δραστηριότητας και παράλληλα καταναλωτικής συμπεριφοράς, μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί ότι στην έννοια της τουριστικής κατανάλωσης ή χρήσης περιλαμβάνονται όλες οι δαπάνες που έγιναν από ένα τουρίστα κατά τη διαδικασία ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών του[43]. Εκείνο όμως που δεν μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί είναι το ποσοστό των δαπανών που πραγματοποίησε ένας τουρίστας αποκλειστικά και μόνο για την αγορά τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών σε κάθε περιοχή που επισκέπτεται. Αυτό βασικά θα πρέπει να αποδοθεί ότι ορισμένα τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες έχουν την ιδιότητα να

---

[41] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[42] Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[43] Ι.Τ.Ξ.Ε., «Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

χρησιμοποιούνται τόσο κατά την διαδικασία ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων όσο και μετά την ολοκλήρωση τους.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι από τους δραστικούς περιορισμούς στις εισαγωγές, όπως για παράδειγμα τροφίμων, ποτών μέχρι και εξοπλισμών τουριστικών επιχειρήσεων, καθώς επίσης και ορισμένων κατηγοριών υπηρεσιών, υπάρχει η δυνατότητα να εξοικονομηθούν άμεσα σημαντικές ποσότητες εσόδων και μάλιστα εντελώς ανώδυνα. Από την παραπάνω αναφορά είναι φανερό ότι ο αγροτουρισμός στο Ηράκλειο Κρήτης, ο οποίος και αναπτύσσεται στην περιοχή που εξετάστηκε παραπάνω, έχει τη δυνατότητα να περικόψει τις εισαγωγές προϊόντων και επομένως να πολλαπλασιάσει τα έσοδα της περιοχής[44].

Και μόνο ο ορισμός του αγροτουρισμού επισημαίνει την ανάγκη να έρθει ο τουρίστας σε επαφή με παραδοσιακά τοπικά προϊόντα και υπηρεσίες στο Ηράκλειο Κρήτης με σκοπό την έστω και πρόσκαιρη εναρμόνιση του με το περιβάλλον της περιοχής. Αυτό σημαίνει ότι επιθυμία του, και κατ' επέκταση σκοπός των ατόμων που ασχολούνται με τον τουρισμό της περιοχής, είναι υπάρχουν όσο το δυνατόν λιγότερα στοιχεία επηρεασμένα από μη ντόπιους παράγοντες. Όλη αυτή η διαδικασία θα έχει ως αποτέλεσμα την παραμονή των χρημάτων εντός του νομού και όσο το δυνατών λιγότερη έξοδο τους από αυτόν. Είναι βέβαιο λοιπόν ότι ο αγροτουρισμός λειτουργεί ως μοχλός για την πρόοδο και την ανάπτυξη στο Ηράκλειο Κρήτης και του κάθε νομού της αντίστοιχα και ξεχωριστά, πολλαπλασιάζοντας τα τουριστικά έσοδα από τις τουριστικές επιχειρήσεις του νομού.

[44] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

4. Κεφάλαιο Τέταρτο – Μεθοδολογία Έρευνας – Πηγές Πληροφόρησης και Ανάλυση Δεδομένων

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται οι τρόποι με τους οποίους ολοκληρώθηκε η συγκέντρωση των απαραίτητων στοιχείων για την συγγραφή της πτυχιακής εργασίας. Η συλλογή των στοιχείων ολοκληρώθηκε μέσω βιβλιογραφικής έρευνας και σχετικών πληροφοριών για τις αναπτυξιακές δραστηριότητες της περιοχής Ηρακλείου στο τομέα του Τουρισμού και της Φυσιολατρείας και αναφορικά με τα αποτελέσματα αλλά και τις συνέπειες των δραστηριοτήτων αυτών. Η έρευνα η οποία διεξήχθει στην συγκεκριμένη μελέτη, με βοήθησε στην κατανόηση του θέματος της πτυχιακής μου εργασίας αλλά και στα καθημερινά γεγονότα που συνδέονται άμεσα με το θέμα. Οι άνθρωποι διεξάγουν κάποια έρευνα για να συλλέξουν αποτελέσματα με ένα συστηματικό τρόπο, και επομένως να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους. Κάθε ακαδημαϊκή έρευνα απαιτεί μια "*μεθοδολογία*" προκειμένου να αναλύσει τα αποτελέσματα[45].

4.1 Συλλογή Δεδομένων

Λόγω της βιβλιογραφικής φύσης της συγκεκριμένης εργασίας, ένα είδος μεθοδολογίας δευτερογενούς συλλογής δεδομένων και εμπειρικής έρευνας χρησιμοποιείται, προκειμένου να οδηγηθώ στα αποτελέσματα τα οποία επιθυμώ. Ένας αριθμός μεθόδων εμπλέκεται, προκειμένου να επιτύχω μια μεγαλύτερη κατανόηση των πηγών που χρειάζομαι για την ανάλυση των σκέψεων σχετικά με το θέμα που ερευνώ. Αυτό είναι αναγκαίο μέσα σε μια έρευνα και μελέτη, καθώς τα αποτελέσματα τα οποία συλλέγονται από μια συγκεκριμένη περιοχή μπορούν να είναι περισσότερο αποτελεσματικά από εκείνα που προέρχονται από κάπου αλλού. Κάθε μέθοδος συλλογής δεδομένων έχει τόσο πλεονεκτήματα όσο και μειονεκτήματα.

[45] Saunders et all, 2005, "Specified ways for research and analysis of data", Prentice Hall

4.2 Δευτερεύοντα Δεδομένα

Ως Δευτερεύοντα δεδομένα περιγράφονται εκείνα στα οποία οι πληροφορίες συλλέγονται και καταγράφονται από κάποιον άλλον νωρίτερα και για σκοπούς, οι οποίοι είναι διαφορετικοί από εκείνους του συγγραφέα[46]. Τα δευτερεύων δεδομένα παρέχουν την βάση για ένα καλό ιστορικό πληροφοριών, έτσι ώστε να καταλάβω το αντικείμενο της εργασίας καθώς και να παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για στήριξη των θεωριών από την πρωταρχική έρευνα.

4.3 Μειονεκτήματα Δευτερογενών Δεδομένων

Παρά την σπουδαιότητα αλλά και την χρησιμότητα που παρουσιάζουν τα δευτερογενή δεδομένα στην διεκπεραίωση και συλλογή στοιχείων, εμφανίζουν τρία (3) σημαντικά προβλήματα :

- *Διαθεσιμότητα* : Για συγκεκριμένα προβλήματα είναι δυνατόν να μην υπάρχουν δευτερογενή δεδομένα
- *Ακρίβεια* : Ελλείψεις και μεθοδολογικές λεπτομέρειες που τις περισσότερες φορές δεν αναφέρονται καθόλου
- *Επάρκεια* : Μπορεί να υπάρχουν δευτερογενή δεδομένα τα οποία είναι διαθέσιμα και αρκετά ακριβή, αλλά να μην επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες του συγγραφέα ή ερευνητή ενός θέματος.

4.4 Ανάλυση Δεδομένων

Τα στοιχεία που συλλέγονται παράγουν ποιοτικά δεδομένα, τα οποία αναλύονται και επεξεργάζονται. Οι απαντήσεις που μου προσφέρονται και σε συνδυασμό με τις πηγές που έχω επιλέξει για να τεκμηριώσω την έρευνα μου , θα με βοηθήσουν στην συνέχεια να εκτιμήσω σωστά τα γεγονότα και τις πηγές αυτές και να καταλήξει στα συμπεράσματα μου. Θα προχωρήσω έτσι με αυτό τον τρόπο στην καταγραφή των απόψεων μου αλλά και του τι πραγματικά συμβαίνει με το θέμα που θέλω να αναλύσω εις βάθος.

4.5 Ακολουθούμενη Μεθοδολογία

[46] Saunders et all, 2005, “Specified ways for research and analysis of data”, Prentice Hall

Η μεθοδολογία η οποία ακολουθήθηκε για την ολοκλήρωση της παρούσης εργασίας, βασίστηκε τόσο σε πρωτογενή όσο και δευτερογενή έρευνα. Η πρωτογενή έρευνα ολοκληρώθηκε με παράθεση ερευνών και σχετικών μελετών για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής Ηρακλείου. Τα δευτερογενή δεδομένα, στηρίζονται στην συλλογή σχετικών πληροφοριών αναφορικά με την περίπτωση της ανάπτυξης του φυσιολατρικού και του πολιτιστικού τουρισμού με ειδική αναφορά στη μέθοδο χάραξης των φυσιολατρτικών και πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό επίπεδο και συγκεκριμένα για την περιοχή του Ηρακλείου και προκειμένου να καταλήξω σε συγκεκριμένα αποτελέσματα καθώς και να τα αναλύσω αυτά σε συγκεκριμένη βάση.

5. Κεφάλαιο Πέμπτο – Στρατηγικό Σχέδιο Τουριστικής Ανάπτυξης Ηρακλείου Κρήτης / Πλέγμα Προγραμμάτων, Μέτρων και Έργων

5.1 Στρατηγικό Σχέδιο Μάρκετινγκ Τουριστικής Ανάπτυξης Ηρακλείου Κρήτης

Το σχέδιο μάρκετινγκ που θα καταστρώσουν οι υπεύθυνοι τουριστικής ανάπτυξης του Ηρακλείου Κρήτης, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν όλες τις πληροφορίες που έχουν διαθέσιμες για το νησί της Κρήτης και ιδιαίτερα για την ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου. Επίσης, το σχέδιο μάρκετινγκ θα πρέπει να είναι διαρθρωμένο ως εξής:

- *Στρατηγική Ανάλυση*
- *Ανασκόπηση αποτελεσματικότητας μάρκετινγκ*

Πριν διεξαχθεί η ανάλυση αποτελεσματικότητας Μάρκετινγκ για το Νομό Ηρακλείου Κρήτης, θα πρέπει να σημειωθούν τα εξής. Τα ξενοδοχεία στο Ηράκλειο Κρήτης αντιμετώπισαν μια μεγάλη πτώση στην πληρότητα των κλινών τους που ξεκίνησε το 1999, όταν η πληρότητα ανήλθε στο 66%. Πλέον η πληρότητα έχει σταθεροποιηθεί σε πολύ χαμηλά επίπεδα (της τάξης του 30%). Αυτή η πτώση οφείλεται στη μεγάλη υποχώρηση του τουριστικού ρεύματος από το εξωτερικό. Το 2008 πραγματοποιήθηκε μόλις το ένα τρίτο των διανυκτερεύσεων που έκαναν το 2000 οι ξένοι τουρίστες στο Ηράκλειο Κρήτης. Η αύξηση των Ελλήνων επισκεπτών εν μέρει αναπλήρωσε και σταθεροποίησε τα τελευταία χρόνια τις διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα του Νομού. Το πρόβλημα του τουρισμού δεν είναι η υψηλή εποχικότητα όπως συμβαίνει σε άλλους ελληνικούς προορισμούς. Σαφώς και υπάρχει έντονη εποχικότητα (με το 53% των συνολικών διανυκτερεύσεων να πραγματοποιούνται το δίμηνο Ιουλίου-Αυγούστου το 2007). Ωστόσο, είναι τόσο χαμηλή η πληρότητα ακόμη και την περίοδο αιχμής (52,4% τον Αύγουστο του 2008), ώστε να είναι αναγκαία η προσέλκυση τουριστών ανεξαρτήτως της εποχής του έτους.

Ως εκ τούτου, η αποτελεσματικότητα Μάρκετινγκ για το συγκεκριμένο νησί ορίζεται ως εξής[47].

Εσωτερική ανάλυση

Αυτή μπορεί να εντοπιστεί στον ακόλουθο Πίνακα σύμφωνα με την ανάλυση SWOT και τα πλεονεκτήματα, μειονεκτήματα, ευκαιρίες και απειλές που εμφανίζονται για τον τουρισμό στο Ηράκλειο Κρήτης ως εξής.

Πλεονεκτήματα του τουρισμού
• Ήπια τουριστική ανάπτυξη • Τοπίο, παραλίες και κοντινά νησιά • Ιδανικές συνθήκες για αναρρίχηση • Παραδόσεις σχετιζόμενες με τη σπογγαλιεία • Ανταγωνιστικές τιμές τουριστικών υπηρεσιών
Μειονεκτήματα του τουρισμού
• Συγκοινωνιακή απομόνωση του νησιού • Ελλείψεις στις υποδομές και προβλήματα οικιστικής ανάπτυξης (π.χ. κυκλοφοριακό, ηχορρύπανση, σκουπίδια κοκ.) που προβληματίζουν πολύ τους επισκέπτες του νησιού με περιβαλλοντική συνείδηση (διαρκώς αυξάνεται το μερίδιό τους) • Έλλειψη ενός ευρύτερα γνωστού τουριστικού αξιοθεάτου • Απουσία ξενοδοχείων υψηλών κατηγοριών • Απουσία επαγγελματικά σχεδιασμένης τουριστικής προβολής
Ευκαιρίες για τον τουρισμό
• Νέο τοπίο στον αεροπορικό κλάδο της Ελλάδας • Δυσαρέσκεια των καταναλωτών από την υπερβολική τουριστική ανάπτυξη άλλων ελληνικών και μεσογειακών προορισμών • Ανάπτυξη της αγοράς των ανεξάρτητων ταξιδιών (με διαδικτυακές κρατήσεις και χρήση αεροπορικών εταιριών χαμηλού κόστους) • Αυξανόμενη ενασχόληση του καταναλωτικού κοινού με ειδικές μορφές

[47] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

τουρισμού (αναρρίχηση, καταδύσεις, άλλες δραστηριότητες στη φύση)

Απειλές για τον τουρισμό
• Ανακατατάξεις στον κλάδο των tour operators • Εξελίξεις στον κλάδο των ακτοπλοϊκών εταιριών

- *Εξωτερική ανάλυση*

Αναφερόμενοι στην εξωτερική ανάλυση, θα μπορούσαμε να πούμε πως σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας και τις παρατηρούμενες ανακατατάξεις στην ελληνική και διεθνή τουριστική «βιομηχανία», μπορεί να κωδικοποιηθεί η θέση στο Ηράκλειο Κρήτης στην τουριστική αγορά ως εξής: Υπό το πρίσμα αυτών των δεδομένων διατυπώνεται από πλευράς τόσο του τουριστικού κόσμου όσο και της τοπικής αυτοδιοίκησης στο Ηράκλειο Κρήτης το αίτημα για πιο αποτελεσματική προβολή του νησιού στην τουριστική αγορά. Υπάρχει μια ευρύτερη σύγκλιση απόψεων ως προς:

- *τη σημασία που έχει ο τουρισμός για την τοπική οικονομία*
- *τις φτωχές επιδόσεις στην τουριστική αγορά*
- *την αναποτελεσματικότητα της εφαρμοζόμενης τουριστικής προβολής.*

- *Αξιολόγηση ανταγωνισμού*

Ως προς την αξιολόγηση του ανταγωνισμού, οι αρχές διαμόρφωσης του πλάνου Μάρκετινγκ θα πρέπει να εστιάσουν στο γεγονός πως από το 2000 μειώνεται σταθερά η συμμετοχή των ξένων επισκεπτών στις συνολικές ξενοδοχειακές διανυκτερεύσεις.

- *Ανάλυση καταναλωτών*

- Ως προς την ανάλυση των καταναλωτών, θα μπορούσε να σημειωθεί πως σύμφωνα με την έρευνα, πολλές από τις εθνικότητες που αποτέλεσαν παραδοσιακά σημαντική πηγή τουριστών για το Ηράκλειο Κρήτης επέτυχαν την υψηλότερη μέση παραμονή τους τη δεκαετία του 1990, όπως στην περίπτωση των Βρετανών, των Γερμανών, των Ολλανδών, των Αυστριακών και των Ελβετών.

ii) Στρατηγική επιλογή και κατεύθυνση

Στόχοι μάρκετινγκ στο Ηράκλειο Κρήτης

Οι στόχοι Μάρκετινγκ στο Ηράκλειο Κρήτης, θα πρέπει να επικεντρωθούν στο ερώτημα «Σε ποιες τουριστικές αγορές θα πρέπει κατά την εκτίμησή σας να στοχεύσει το Ηράκλειο Κρήτης;» υπήρξαν οι εξής απαντήσεις από συνολικά έντεκα ξενοδόχους[48]:

- Ως προς τις ***χώρες προέλευσης των τουριστών***, προτείνεται η στόχευση κυρίως στις παραδοσιακές αγορές της Δυτικής Ευρώπης (Βρετανία, Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία, Αυστρία, Ελβετία, Γαλλία, Σκανδιναβία) καθώς και σε ανατολικοευρωπαϊκές χώρες με παράδοση στις αθλητικές και υπαίθριες δραστηριότητες (π.χ. Τσεχία, Πολωνία, Ουγγαρία). Ως νέα αγορά προτείνεται κυρίως η Ρωσία και δευτερευόντως η Κίνα. Επίσης τονίζεται από πολλούς η σημασία της ελληνικής αγοράς (με ειδικότερη αναφορά στη Βόρεια Ελλάδα).
- Ως προς τις ***επιμέρους μορφές τουρισμού***, υποστηρίζεται από αρκετούς ξενοδόχους η άποψη ότι θα πρέπει να επιδιωχθεί η ανάπτυξη εξίσου του μαζικού τουρισμού και των ειδικών μορφών τουρισμού (ιδίως του αναρριχητικού τουρισμού καθώς επίσης του θρησκευτικού και του καταδυτικού). Ο μεν μαζικός τουρισμός προορίζεται να καλύψει τη θερινή περίοδο, οι δε ειδικές μορφές θα εξασφαλίσουν τουριστική κίνηση καθόλη τη διάρκεια του έτους.

Στρατηγικές μάρκετινγκ

Οι στρατηγικές Μάρκετινγκ στο Ηράκλειο Κρήτης θα πρέπει να επικεντρωθούν στα εξής σημεία[49] :

[48] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

[49] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

- Αξιοποίηση εγχώριων συλλόγων, συνδέσμων, σωματείων εργαζομένων κλπ.
- Ανάπτυξη εσωτερικού τουρισμού προβάλλοντας τις ιδιαιτερότητές μας. Εκτός από τις φυσικές ομορφιές μας και τις αθλητικές δραστηριότητες που συνδέονται με αυτές (αναρρίχηση, περίπατοι, καταδύσεις, αλιευτικός τουρισμός κλπ.) πρέπει να βάλουμε στον τουριστικό χάρτη και τα μνημεία και μουσεία μας, τις εκκλησίες και τα μοναστήρια μας, την παράδοση και γαστρονομία μας κ.ά.
- Θα πρέπει να στραφούμε σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού (θρησκευτικός-αθλητικός) καθώς το Ηράκλειο Κρήτης διαθέτει ανεκμετάλλευτες φυσικές-παρθενικές ομορφιές και κατά συνέπεια σε αγορές που η φιλοσοφία τους είναι θεμελιωμένη με αυτόν τον τρόπο ζωής (Γερμανοί, Αυστριακοί, Ιταλοί).
- Στόχευση στις αγορές που ήδη γνωρίζουν το Ηράκλειο Κρήτης για να σταθεροποιηθεί τουλάχιστον η παρουσία τους
- Στόχευση στις αγορές όπου α) οι tour operators ή/και αεροπορικές εταιρείες τους συμπεριλαμβάνουν στο πρόγραμμά τους το Ηράκλειο Κρήτης, β) δεν προσβλέπουν σε διακοπές πολυτελείας ή all-inclusive αλλά μάλλον προτιμούν ένα μικρό ελληνικό νησί, γ) έχουν πολλούς αναρριχητές και αυτοδύτες, δ) παρουσιάζουν κινητικότητα στους μήνες της χαμηλής περιόδου (Μάιο, Ιούνιο, Σεπτέμβριο, Οκτώβριο).
- Στόχευση σε οργανωμένα τουριστικά γραφεία σε Ευρώπη και Ελλάδα, στα ποία θα προσφέρει ο Δήμος προμήθεια ανά άτομο-επισκέπτη.

Στόχευση στην αγορά

Επιλογή τμημάτων της αγοράς προς τα οποία θα στοχεύσει το Ηράκλειο Κρήτης :

Αναφορικά με την επιλογή τμημάτων της αγοράς, θα πρέπει να σημειωθεί πως το Ηράκλειο Κρήτης δεν επιλέγεται από τους Έλληνες επισκέπτες της ως προορισμός για κύριες διακοπές. Αυτό προκύπτει από την εξαιρετικά μικρή μέση παραμονή των Ελλήνων στο νησί, η οποία ανήλθε την τελευταία δωδεκαετία στις 2,5 διανυκτερεύσεις ανά τουρίστα. Η μέση παραμονή των Ελλήνων είναι χαμηλή ακόμη και τη θερινή περίοδο. Π.χ. τον Αύγουστο του 2008 ανήλθε στις 3,6 διανυκτερεύσεις έναντι 6,5 διανυκτερεύσεις για τους ξένους επισκέπτες στο Ηράκλειο Κρήτης.

Γίνεται, συνεπώς, εμφανές ένα έλλειμμα προβολής το Ηράκλειο Κρήτης ως ελκυστικού τόπου παραθερισμού στην ελληνική αγορά, η οποία αποτελεί την πλέον προσιτή τουριστική αγορά για το νησί. Οι Ευρωπαίοι που επισκέπτονται το Ηράκλειο Κρήτης έχουν σαφώς μεγαλύτερη μέση παραμονή που υπερβαίνει κατά μέσο όρο τις επτά διανυκτερεύσεις. Ωστόσο, με την αύξηση της ελληνικής πελατείας μειώθηκε η μέση παραμονή για το σύνολο των τουριστών στο Ηράκλειο Κρήτης. Τέλος, αγορές στις οποίες θα πρέπει να στοχεύσει το Ηράκλειο Κρήτης είναι οι εξής :

- *Ρωσία*
- *Βόρεια Ελλάδα*
- *Σκανδιναβικές χώρες: έχουν φτάσει σε μια οροφή*
- *Βρετανία και Γερμανία: έχουν δυναμικό για περαιτέρω αύξηση*

Στρατηγική υλοποίηση – τοποθέτηση στην αγορά

- *Συνοπτικές προτάσεις σχετικά με το προϊόν (ή τα προϊόντα)*

Το κάθε κατάλυμα στο Ηράκλειο Κρήτης θα πρέπει να προσπαθεί να επιτύχει την ανάπτυξη των υπηρεσιών του βασιζόμενο στην ικανοποίηση του πελάτη και το σύστημα λειτουργίας του. Θα πρέπει για το σκοπό αυτό να διεξάγονται συστηματικοί έλεγχοι των υπηρεσιών προς τους πελάτες, αφού οι ανάγκες των καταναλωτών θα πρέπει να ικανοποιηθούν στο 100%. Η ανάπτυξη των υπηρεσιών για διαμονή σε τουριστικά καταλύματα θα πρέπει γίνεται βάσει των επιταγών του καταναλωτή και να υπάρχει αμφίδρομη και αλληλεπιδραστική επικοινωνία για την εισαγωγή των νέων υπηρεσιών και την τροποποίηση παλαιών. Επίσης ανάπτυξη των σχετικών πληροφοριών και δυνατότητα επιχειρηματικής δραστηριότητας σε περισσότερους κλάδους του τουρισμού ταυτόχρονα, αυξημένο ενδιαφέρον για καταλύματα υπαίθρου, έντασης πληροφοριών και παρουσίαση χαρακτηριστικών υπηρεσιών στην ηλεκτρονική σελίδα του καταλύματος μέσω υποστήριξης υπηρεσιών μετά την πώληση on-line (service hot-line).

- *Συνοπτικές προτάσεις σχετικά με την τιμολογιακή πολιτική*

Η διεύθυνση του κάθε καταλύματος στο Ηράκλειο Κρήτης θα είναι εκείνη στην οποία εδρεύει και θα σκοπεύει να προωθήσει τις υπηρεσίες του σε διάφορες

πόλεις της Ελλάδος καθώς και στο εξωτερικό. θα πρέπει να ακολουθήσει ενιαία τιμολογιακή πολιτική για όλες τις πόλεις και κατηγορίες τουριστών. Βέβαια η πολιτική αυτή θα πρέπει να είναι ανταγωνιστική και οι τιμές να μην ξεπερνούν σε καμία περίπτωση εκείνες του ανταγωνισμού, σχετικά με τα υπηρεσίες τουριστικών καταλυμμάτων και συγκεκριμένα στην περίπτωση όπου αυτά αναφέρονται ως παραδοσιακά. Βέβαια για να επιτύχει αποτελεσματικές πωλήσεις, θα πρέπει να ακολουθήσει αρχικά μια χαμηλή σωστή τιμολογιακή πολιτική με σκοπό να «χτυπήσει» τα προϊόντα και τις υπηρεσίες του ανταγωνισμού. Θα πρέπει να είναι δυνατή η μείωση τιμών λόγω συμπίεσης του κόστους μεσαζόντων όπως τουριστικά πρακτορεία, ανάπτυξη διαφάνειας τιμών ανάμεσα στις διάφορες αγορές που δραστηριοποιείται το κάθε κατάλυμα, διαμόρφωση των τιμών ανάλογα με τις επιλογές σε στοιχεία των υπηρεσιών, σύμφωνα με τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του πελάτη. Οι αλλαγές τιμών και ειδικών προσφορών στα τουριστικά καταλύματα μπορούν να προβάλλονται και μέσω του διαδικτύου με οικονομικό τρόπο.

- *Συνοπτικές προτάσεις για το μίγμα προώθησης και προβολής που θα εφαρμοστεί.*

Οι υπεύθυνοι Μάρκετινγκ ενός καταλύματος στο Ηράκλειο Κρήτης θα πρέπει να προσπαθούν να σχεδιάζουν την προβολή των υπηρεσιών τους βάσει του μέσου όρου ή του χαρακτηριστικού τύπου της αγοράς – στόχου με σκοπό την έγκαιρη πρόβλεψη των αναγκών των καταναλωτών στην κατηγορία αυτή. Επειδή τα κλασικά μέσα ενημέρωσης οδηγούν σε απρόσωπη επικοινωνία και ο αποδέκτης των διαφημιστικών μηνυμάτων αρνείται να απορροφήσει τις πληροφορίες του μηνύματος λόγω πληθώρας μηνυμάτων, τεχνικές επανάληψης και πειθούς σε μια μονόδρομη μορφή επικοινωνίας, εκτός των περιπτώσεων της προσωπικής πώλησης, οι υπεύθυνοι του καταλύματος θα πρέπει να αναλαμβάνουν τη δημιουργία των σχέσεων με των πελάτη καθώς και τις δυσκολίες μέτρησης αποτελεσματικότητας των αναγκών τους.

Θα πρέπει να υπάρχει αμφίδρομη επικοινωνία, καθοδήγηση και επιλογή από τον πελάτη, τεχνικές προσέλκυσης και ωφέλειας από μέρους του συνεταιρισμού ανάπτυξη ελκυστικών προσφορών και συνεχής ανανέωσή τους. Παρακολούθηση διαδρομών του πελάτη και προσέλκυση του ενδιαφέροντος του με άμεσο τρόπο. Επίσης θα πρέπει να διεξάγεται απόκτηση δείγματος ή πληροφοριακού υλικού με

δυνατότητες μέτρησης της αποτελεσματικότητας των μηνυμάτων από μέρος του καταλύματος καθώς και ευθύνη των σχέσεων του με τον πελάτη.

5.2 *Ενδιαφέροντα Μέρη στο Ηράκλειο που θα μπορούσαν να αποτελούν Φυσιολατρικά Μονοπάτια με την Κατάλληλη Προώθηση*

Ανέφερα στο πρώτο κεφάλαιο κάποιες τοποθεσίες της περιοχής Ηρακλείου που είναι πιο διαδεδομένες στο ευρύ κοινό. Ωστόσο, υπάρχουν πάρα πολλά μέρη στη συγκεκριμένη περιοχή που αξίζει κανείς να εξερευνήσει. Η Κρήτη είναι ευλογημένος τόπος καθώς είναι ένα νησί πλούσιο σε φύση, γεγονός που συνεπάγεται πλούσια χλωρίδα και πανίδα καθώς επίσης και πολλές λίμνες, βουνά, σπήλαια, οροπέδια, ποτάμια και φαράγγια. Αναφέρομαι στο γεγονός αυτό, θέλοντας να επισημάνω ότι όλα τα μέρη της μπορούν να μετατραπούν σε φυσιολατρικά μονοπάτια καθώς οι εξερευνητές θα έχουν την ευκαιρία να γευτούν και να μυρίσουν τους καρπούς των δέντρων και τα αρώματα των φυτών.

Στην ενότητα αυτή θα αναφερθώ σε κάποια μέρη που θα μπορούσαν με την κατάλληλη προώθηση από τους ανθρώπους που ασχολούνται με τον τουρισμό, να γίνουν ακόμα πιο γνωστά με σκοπό πάντα την ανάπτυξη του συγκεκριμένου νομού αλλά και όλου του νησιού.

Το βουνό Γιούχτας, στους πρόποδες του οποίου είναι χτισμένες οι Αρχάνες, προσφέρει μια εξαιρετική φυσιολατρική ανάβαση. Η διαδρομή μπορεί να γίνει είτε με αυτοκίνητο είτε με τα πόδια. Η ανάβαση με αυτοκίνητο ξεκινάει από τις Αρχάνες με κατεύθυνση νότια, στο δρόμο προς Βαθύπετρο. Στα 2 χιλιόμετρα από την πλατεία των Αρχανών υπάρχει παράκαμψη στα δεξιά σε χωματόδρομο, ο οποίος οδηγεί στην κορυφή του βουνού. Μετά από 4,2 χιλιόμετρα, ο χωματόδρομος τελειώνει. Στο σημείο αυτό ξεκινούν δύο σύντομα μονοπάτια. Το ένα οδηγεί στον Αφέντη Χριστό και το άλλο στην Ψηλή Κορυφή, όπου βρίσκεται το μινωικό Ιερό Κορυφής. Από το Ιερό Κορυφής το μονοπάτι συνεχίζει για Αλωνάκι και Ανεμόσπηλια. Η διαδρομή με τα πόδια ξεκινάει από την κεντρική πλατεία των Αρχανών. Με δυτική κατεύθυνση συναντά κανείς το μονοπάτι προς την κορυφή του βουνού. Η διαδρομή την Άνοιξη είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, γιατί τότε το τοπίο είναι ανθισμένο - ξεχωρίζουν οι

κρητικές ορχιδέες. Η πεζοπορία κρατάει περί τη μία ώρα και καταλήγει στην κορυφή, στην εκκλησία του Αφέντη Χριστού. Ακριβώς την ίδια διαδρομή ακολουθούσαν οι Αρχανιώτες πριν το 1960, οπότε ανοίχτηκε ο αυτοκινητόδρομος, για να πάνε στο πανηγύρι του Χριστού.

Σε απόσταση τριών χιλιομέτρων νοτιότερα από τις Αρχάνες, βρίσκεται το μινωικό μέγαρο του Βαθυπέτρου στο οποίο έχει ανακαλυφθεί το αρχαιότερο σταφυλοπιεστήριο που αποδεικνύει το ιστορικό βάθος της οινοπαραγωγικής παράδοσης της περιοχής. Πρόκειται για ένα μικρό μινωικό μέγαρο κτισμένο σε ένα σημείο με εκπληκτική θέα προς την νότια ενδοχώρα του Ηρακλείου. Συνεχίζοντας ο επισκέπτης νότια από το Βαθύπετρο μετά από διαδρομή περίπου πέντε χιλιομέτρων φθάνει στο γραφικό χωριό Χουδέτσι, όπου τα τελευταία χρόνια γίνεται ένα από τα σημαντικότερα μουσικά φεστιβάλ της Ελλάδας. Στο κέντρο όπου στεγάζεται το Μουσικό Εργαστήριο "Λαβύρινθος" φιλοξενούνται κάθε καλοκαίρι μουσικές εκδηλώσεις στις οποίες συμμετέχουν εκπρόσωποι της παγκόσμιας και τοπικής παραδοσιακής μουσικής. Στο κέντρο λειτουργεί οργανοποιείο και φιλοξενείται μια από τις πλουσιότερες συλλογές παραδοσιακών μουσικών οργάνων από όλο τον κόσμο. Παράλληλα με την έκθεση οργάνων διοργανώνονται κάθε χρόνο ειδικά σεμινάρια, με την συνεργασία και συμμετοχή κορυφαίων δασκάλων, παραδοσιακών μουσικών οργάνων από όλο τον κόσμο.

Συνεχίζοντας βόρεια από το Χουδέτσι, και αφού διασχίσουμε τα αμπελοχώρια του Δήμου της περιοχής των Πεζών με τη μεγάλη οινική παράδοση, φθάνουμε στο χωριό Βαρβάροι, όπου λειτουργεί το Μουσείο "Νίκος Καζαντζάκης" με ενθημήματα του μεγάλου Κρητικού συγγραφέα. Πρόκειται για ένα σημαντικό Μουσείο που στις προθήκες του εκτίθενται προσωπικά είδη του συγγραφέα, χειρόγραφα, εκδόσεις των βιβλίων του, σκηνικά και κοστούμια από θεατρικά του έργα και φωτογραφικό υλικό που σε συνδυασμό με ένα ενημερωτικό οπτικοακουστικό πρόγραμμα προσφέρουν στον επισκέπτη μια πλήρη εικόνα της ζωής και του έργου του[50].

Σε απόσταση 20 χιλιόμετρων νότια του Ηρακλείου βρίσκεται το χωριό Προφήτης Ηλίας. Ονομάζεται επίσης Κανλί Καστέλι, όνομα το οποίο το πήρε από το ομώνυμο φρούριο που βρίσκεται στην κορυφή του βράχου νοτιοανατολικά του

[50] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

χωριού. Το φυσικό αυτό οχυρό το οποίο οι ντόπιοι ονομάζουν Ρόκα, εικάζεται ότι βρισκόταν η θέση της αρχαίας πόλης Λυκάστου την οποία αναφέρει ο Όμηρος. Σήμερα ο Προφήτης Ηλίας είναι ένα γραφικό αγροτικό χωριό που αξίζει να επισκεφτείτε σε συνδυασμό με την επίσκεψη στο μεσαιωνικό φρούριο όπου υπάρχει και η εκκλησία του Άγιου Αντωνίου.

Πολύ ωραία μέρη για εξερεύνηση και πεζοπορία προσφέρουν τα φαράγγια του νησιού. Η Κρήτη έχει πάρα πολλά φαράγγια. Στο Ηράκλειο συναντάμε επτά απ'αυτά τα οποία και παραθέτω στη συνέχεια.

Πρώτα θα μιλήσω για το Βοριζιανό Φαράγγι. Βρίσκεται ανατολικά του χωριού Βορίζα, στους πρόποδες του Ψηλορείτη, όπου ξεκινάει ένα δασωμένο με πρίνους, άνυδρο φαράγγι που οδηγεί στο οροπέδιο της Νίδας και στο Ίδαιον Άντρον. Στην αρχή το φαράγγι είναι αρκετά απότομο με μικρούς καταρράκτες και κατακόρυφα πρανή στον κατακερματισμένο ασβεστόλιθο, σύντομα όμως ανοίγει διασχίζοντας μια περιοχή με μεγάλους πρίνους και πλούσια χλωρίδα στην οποία μπορεί να συναντήσει πολλά ενδημικά φυτά της Κρήτης όπως ο δίκταμος ή η πετρομάρουλα. Η συνέχεια μπορεί να οδηγήσει τον έμπειρο περιπατητή ψηλά στο οροπέδιο της Νίδας. Η διάσχιση του φαραγγιού δεν παρουσιάζει δυσκολίες, αλλά είναι πολύ πιθανό να δυσκολευτείτε να βρείτε και να ακολουθήσετε το μονοπάτι, χωρίς την καθοδήγηση κάποιου έμπειρου οδηγού.

Στη συνέχεια θα αναφερθώ στο Αστρακιανό φαράγγι Καρτερού. Το Αστρακιανό φαράγγι ή φαράγγι του Καρτερού είναι από τα μεγαλύτερα της περιοχής, με συνολικό μήκος διαδρομής περί τα 21,5 χλμ. Η αφετηρία του φαραγγιού απαντάται μετά τον οικισμό των Κάτω Αστρακών. Στην κοίτη του και κατά μήκος της διαδρομής κυλάει ο ποταμός Καρτερός. Το φαράγγι καταλήγει στον Μέσα Καρτερό, σε ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο που χαρακτηρίζεται από εξαιρετικό κάλλος, και υποδομές αναψυχής. Εκεί υπάρχει και χώρος στάθμευσης. Το σύνολο της διαδρομής έχει διάρκεια 3. 30 ωρών. Η πορεία και η προσπέλαση χαρακτηρίζεται εύκολη. Τονίζεται ότι στο φαράγγι έχουν γίνει εργασίες που περιλαμβάνουν βασικά έργα υποδομής, ώστε να είναι δυνατή η ασφαλής επισκεψιμότητα. Το δασοτουριστικό μονοπάτι, η τοποθέτηση γεφυρών, το ξύλινο κιγκλίδωμα κατά μήκος της πορείας και η σήμανση διευκολύνουν και καθοδηγούν επαρκώς τον επισκέπτη.

Ακολουθεί το φαράγγι της Άρβης. Το φαράγγι βρίσκεται στο Δήμο Ανω Βιάννου και είναι ένας μεγάλος βραχώδης όγκος ύψους 454μ., δίπλα στη Μονή του Αγίου Αντωνίου και 700μ. από τον ομώνυμο οικισμό. Το κλίμα που επικρατεί στην περιοχή είναι μεσογειακού τύπου με ήπιο χειμώνα και ξηρό και θερμό καλοκαίρι. Σε συνδυασμό με τις εναλλαγές του τοπίου και του αναγλύφου του εδάφους (συνύπαρξη ορεινών όγκων και θάλασσας) προσφέρει ευκαιρίες υπαίθριας άθλησης αλλά και ξεκούρασης. Η κοντινή απόσταση από τη θάλασσα δημουργεί προϋποθέσεις για την ανάπτυξη πλούσιας χλωρίδας, ενώ και η πανίδα της περιοχής περιλαμβάνει σημαντικά είδη, όπως τα ενδημικά είδη κρητικός ασβός ή άρκαλος και κρητικό κουνάβι ή ζουρίδα. Το φαράγγι είναι σχετικά δύσβατο εξαιτίας των απότομων πρανών, αλλά η προβλεπόμενη διάνοιξη μονοπατιού θα διευκολύνει την προσπέλαση.

Το φαράγγι του Αγίου Νικολάου (Ρούβας) είναι το επόμενο που θα αναλύσουμε. Πρόκειται για ένα οικοσύστημα με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, χαράδρες και ενδιαφέροντες γεωλογικούς σχηματισμούς και ορθοπλαγιές σπάνιας ομορφιάς. Έχει συνολικό μήκος 4 km με διαμορφωμένη διαδρομή 2,7 km για ήπιες δραστηριότητες και αναψυχή όπως πεζοπορία, ορειβασία, αναρρίχηση, φυσιολατρία και παρατήρηση άγριας ζωής σε ένα πραγματικά μοναδικό περιβάλλον.

Ακολουθούν δύο φαράγγια. Αυτά του Αγίου Χαραλάμπους και του Αγίου Αντωνίου. Είναι περιοχές ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς στο Δήμο Γοργολαΐνης. Υπάρχουν σπάνια είδη χλωρίδας και πανίδας, τα οποία προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Νομοθεσία. Στην περιοχή βρίσκεται και ένα σπήλαιο με νερό βάθους 100μ., στην οροφή του οποίου ζουν δύο είδη νυχτερίδων, που και αυτές προστατεύονται από την ίδια κοινοτική οδηγία[51].

Τέλος, συναντάμε το Αγιοφάραγγο. Βρίσκεται νότια της Μονής Οδηγήτριας και δημιουργήθηκε από τις κοίτες δύο ρεμάτων που ξεκινούν το ένα βόρεια - βορειοανατολικά από το Γυαλομονόχωρο και το άλλο βορειοανατολικά από την Οδηγήτρια. Τα δύο ρέματα συναντούνται κοντά στην Αγία Κυριακή και αφού ακολουθήσουν μια σχετικά ομαλή διαδρομή δυτικά και νότια της εκκλησίας Αγ. Κυριακής εισέρχεται στο ποροφάραγγο απ' όπου αρχίζει το κυρίως φαράγγι, το

[51] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

Αγιοφάραγγο και καταλήγει στο Λιβυκό πέλαγος όπου απλώνεται μια μικρή αλλά θαυμάσια παραλία.

Στην περιοχή Ηρακλείου υπάρχουν δύο λίμνες, η λίμνη της Φανερωμένης και η λίμνη Ζάρου, που αξίζει κανείς να τις επισκεπτεί. Η λίμνη που προήλθε από την κατασκευή ενός φράγματος, βρίσκεται 7km δυτικά του χωριού Ζαρού και περίπου 7km βόρεια του Τυμπακίου. Βρίσκεται σε μια υπέροχη τοποθεσία, μέσα σε μια καταπράσινη κοιλάδα στους νότιους πρόποδες του Ψηλορείτη. Κατασκευάστηκε το 2005 για να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες νερού για την άρδευση της πεδιάδας της Μεσαράς. Στα λίγα χρόνια λειτουργίας του, η λίμνη της Φανερωμένης έχει γίνει ένας εξαιρετικής σημασίας υδροβιότοπος, όπου φωλιάζουν και σταματούν σπάνια πουλιά και ζώα.

Η λίμνη του Ζαρού ή Βοτόμος, που είναι επίσης τεχνητή, βρίσκεται στις νότιες πλαγιές του Ψηλορείτη, 1km βόρεια από τον Ζαρό και 45km νοτιοδυτικά του Ηρακλείου. Η λίμνη πριν το 1987 ήταν ένας μικρός υδροβιότοπος ο οποίος σχηματιζόταν από τον κρατήρα της πηγής Βοτόμου. Την σημερινή της μορφή την πήρε το 1987, όταν η Δασική υπηρεσία ανέπλασε την περιοχή και δημιούργησε μια τεχνητή λίμνη όπου συγκρατούνται τα νερά της πηγής. Η λίμνη τροφοδοτείται με νερό από την πηγή Βοτόμος, μια από τις πολλές πηγές της ευρύτερης περιοχής[52].

[52] Υπουργείο Ανάπτυξης, «Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα», Οκτώβριος 2009

6. *Κεφάλαιο Έκτο – Συμπεράσματα - Προτάσεις*

Καταλήγοντας στην συγκεκριμένη ενότητα σχετικά με την ανάλυση της περίπτωσης της ανάπτυξης του φυσιολατρικού και πολιτιστικού τουρισμού με ειδική αναφορά στη μέθοδο χάραξης των φυσιολατρικών και των πολιτιστικών διαδρομών σε τοπικό επίπεδο στην περιοχή Ηρακλείου Κρήτης, θα πρέπει να ιδρυθεί μια εταιρεία η οποία θα έχει την έδρα της στο συγκεκριμένο Νομό και θα έχει ως σκοπό την προώθηση τουριστικών υπηρεσιών πάσης φύσεως και την δημιουργία πολιτιστικών και φυσιολατρικών υποδομών και εγκαταστάσεων σχετικά. Βέβαια υποκαταστήματα, πρακτορεία ή γραφεία της συγκεκριμένης εταιρείας μπορούν να ιδρυθούν οπουδήποτε εντός ή εκτός Ελλάδος και μόνο με απόφαση του διοικητικού συμβουλίου της εταιρείας και η οποία θα καθορίζει και τους ειδικούς όρους ιδρύσεως λειτουργίας τους, τις αρμοδιότητες και την έκταση της δικαιοδοσίας τους.

Σκοπός της εταιρείας είναι η προώθηση της ανάπτυξης στην περιοχή του Ηρακλείου με την αξιοποίηση, ανάπτυξη, διαχείριση, συντήρηση και προστασία των φυσικών και ανθρώπινων πόρων, της πολιτιστικής κληρονομιάς και γενικότερα του ενδογενούς δυναμικού περιοχής. Ως βασικός σκοπός θα πρέπει να ορίζεται η προώθηση της οικονομικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής της περιφέρειας μέσα από τις διαδικασίες του δημοκρατικού προγραμματισμού, αποσκοπώντας παράλληλα και σε μια αποκέντρωση των παραγωγικών δραστηριοτήτων ως ακολούθως :

- Δημιουργία προϋποθέσεων για την ανάληψη και υλοποίηση νέων παραγωγικών πρωτοβουλιών στον νομό και γενικότερα στην περιοχή.
- Μέριμνα για την βελτίωση της τεχνικής και κοινωνικό – πολιτιστικής υποδομής της περιοχής.
- Δυνατότητα βελτίωσης και αποτελεσματικότητας των παραγωγικών μονάδων και γενικότερα των αναπτυξιακών φορέων της περιοχής.

- Υποβοήθηση της ενδογενούς ανάπτυξης του νομού μέσω βελτίωσης του επιπέδου ενημέρωσης των πολιτών και των τοπικών φορέων, και μέσω προσέλκυσης ανθρώπινου δυναμικού.
- Υποβοήθηση της ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον.
- Συμβολή στην πολιτιστική ανάπτυξη και στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Στόχοι της Αναπτυξιακής Εταιρείας στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης
- Συμβολή στον προγραμματισμό ανάπτυξης της περιοχής με την διερεύνηση δυνατοτήτων αξιοποίησης των πόρων της περιοχής.
- Ορθολογικός σχεδιασμός των νομαρχιακών και τοπικών αναπτυξιακών προγραμμάτων.
- Εκπόνηση των αναγκαίων και πάσης φύσεως αναπτυξιακών μελετών.
- Διενέργεια απογραφικών ερευνών όλων των φυσικών και ανθρώπινων πόρων της γεωγραφικής περιοχής του Ηρακλείου με ταυτόχρονη χωροταξία των χρήσεων γης.
- Βελτίωση της γενικής πληροφόρησης φορέων και δυνατοτήτων.
- Δημιουργία προϋποθέσεων για την επέκταση της τεχνικής και κοινωνικό – πολιτιστικής υποδομής της περιοχής με την υποβοήθηση των αρμόδιων φορέων στην οργάνωση των φορέων εκτέλεσης των έργων βελτίωσης και επέκτασης της τεχνικής υποδομής και της κοινωνικό – πολιτιστικής υποδομής της περιοχής. Ιεράρχηση των αναγκών και στον προγραμματισμό έργων βελτίωσης και επέκτασης της τεχνικής υποδομής της περιοχής.
- Δημιουργία δυνατοτήτων για την υλοποίηση νέων παραγωγικών πρωτοβουλιών στην περιοχή, με την Υποβοήθηση στη σωστή επιβολή επενδύσεων, στο σωστό τεχνικό σχεδιασμό των επενδύσεων, στην αποτελεσματική υλοποίηση των επενδύσεων, στην οργάνωση επιχειρηματικών μονάδων, στη σωστή στελέχωση, στην ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών από την ίδια την Εταιρεία ή σε συνεργασία με άλλους φορείς.
- Προώθηση της ενδογενούς ανάπτυξης της περιοχής, βελτίωσης επιπέδου ενημέρωσης των πολιτών και των τοπικών φορέων, προσέλκυσης στελεχιακού δυναμικού με την Υποβοήθηση των αρμόδιων φορέων στην βελτίωση της πληροφόρησης, ενημέρωσης φορέων και πολιτών για το

τοπικό περιβάλλον και για τις δυνατότητες ανάληψης παραγωγικών πρωτοβουλιών. ανάπτυξη του πολιτιστικού επιπέδου στην περιοχή, προσέλκυση και επιμόρφωση του ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής.

- Δημοσιοποίηση των νέων αναπτυξιακών θεσμών.
- Περιφερειακή ανάπτυξη με παράλληλη προστασία του περιβάλλοντος, με την υποβοήθηση των φορέων για προγραμματισμό και λήψη μέτρων με σεβασμό στο περιβάλλον
- Εκπόνηση άρτιων μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την τήρηση των προδιαγραφών προστασίας του περιβάλλοντος κατά την υλοποίηση κάθε νέου έργου στην περιοχή, την τήρηση αρχείου και παρακολούθηση των στοιχείων που προσδιορίζουν το περιβάλλον της κάθε περιοχής
- Βελτίωση των δυνατοτήτων και της αποτελεσματικότητας των παραγωγικών μονάδων και γενικότερα των αναπτυξιακών φορέων της περιοχής, με την υποβοήθηση στην βελτίωση: της εσωτερικής οργάνωσης των φορέων, των μεθόδων επιχειρηματικής δράσης των διάφορων παραγωγικών μονάδων, της αποτελεσματικότητας της συλλογικής δράσης των φορέων, του ανθρώπινου δυναμικού των φορέων, της πληροφόρησης – ενημέρωσης των φορέων.
- Επιχειρηματικές πρωτοβουλίες και δραστηριότητες από πλευράς της ίδιας της Εταιρείας με σκοπό την εκτέλεση έργων ή παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών.
- Συνεργασίες με άλλες επιχειρήσεις και κοινοπραξίες με σκοπό την εκτέλεση έργων ή παροχή συμβουλών και υπηρεσιών.
- Αναβάθμιση του κοινωνικού τομέα και του ανθρώπινου δυναμικού.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί πως μια από τις οικονομικές δραστηριότητες που θα πρέπει να επιχειρείται να αναπτυχθεί σε περιφερειακό στην περιοχή του Ηρακλείου, είναι και ο φυσιολατρικός τουρισμός. Μέχρι και πριν από μερικές δεκαετίες, η ανάπτυξη του φυσιολατρικού τουρισμού πέρα από το ό,τι ήταν απρογραμμάτιστη και ευκαιριακή, επικεντρωνόταν κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα και συγκεκριμένα σε εκείνο του Ηρακλείου. Έκτοτε, όμως, παρατηρείται βαθμιαία μια αυξανόμενη τάση αποκέντρωσης της τουριστικής

ανάπτυξης η οποία αν και πάλι απρογραμμάτιστη, καρποφόρησε άλλες φορές περισσότερο και άλλες λιγότερο στο συγκεκριμένο μέρος[53].

Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα στην περιοχή Ηρακλείου, το οποίο προσελκύει σήμερα το 10% περίπου των διεθνών τουριστών που επισκέπτονται τουριστικούς προορισμούς στην Ελλάδα για να ικανοποιήσουν τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες[54]. Τα στοιχεία τα οποία έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της εν λόγω περιοχής είναι τα εξής :

- Η τουλάχιστον επαρκής υποδομή και ανωδομή στον τομέα του τουρισμού (ξενοδοχειακές μονάδες και λοιπά καταλύματα, πλήθος επισιτιστικών επιχειρήσεων οι οποίες μπορούν να καλύψουν μεγάλο φάσμα απαιτήσεων ως προς το κόστος, την ποιότητα την ποικιλία κτλ.)
- Το άμεσο προϊόν για το οποίο φημίζεται το νησί της Κρήτης και όλα τα Ελληνικά μέρη όπως πράσινο, φύση και ήλιος.
- Οι μεγάλες ιδιωτικές επενδύσεις με ελληνικά, αλλά και ξένα κεφάλαια.

Χρησιμοποιώντας το παραπάνω παράδειγμα στην περιοχή, αντιλαμβάνεται κανείς πως η περαιτέρω περιφερειακή ανάπτυξη παρουσιάζει αρκετές δυσκολίες αφού προϋποθέτει το συνδυασμό αρκετών στοιχείων. Από τη μία χρειάζεται υποδομή σε πολλούς τομείς όπως είναι τα τουριστικά καταλύματα αλλά και όχι τόσο άρτιο οδικό δίκτυο. Υπάρχει μεγάλη ανάγκη για επενδύσεις τόσο για κρατικές (ενδεχομένως με τη μορφή επιδοτήσεων), όσο και για ιδιωτικές στο συγκεκριμένο μέρος.

Κάτι τέτοιο προφανώς προϋποθέτει και τη συνεργασία ιδιωτικών και κρατικών φορέων γεγονός που από μόνο του προβάλλει εμπόδια. Χρειάζεται επίσης να συνεργαστούν μεθοδικά και με σαφές πρόγραμμα και πλάνο η εκάστοτε κυβέρνηση με την τοπική διοίκηση της εν λόγω περιφέρειας. Τέλος απαραίτητη προϋπόθεση είναι και η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού το οποίο απασχολείται

---

[53] Υπουργείο Ανάπτυξης, «*Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα*», Οκτώβριος 2009

[54] Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

στον τουρισμό καθώς το στοιχείο αυτό δύναται να έχει τόσο άμεσες όσο και έμμεσες θετικές πτυχές για την οικονομία της συγκεκριμένης περιφέρειας.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί πως η ανάγκη εφαρμογής μιας περιφερειακής τουριστικής πολιτικής εκ μέρους των πολιτικών εξουσιών υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων περιοχών στο Ηράκλειο, θα πρέπει να προέρχεται από τις ανισότητες ευκαιριών που υπάρχουν σε διαπεριφερειακό επίπεδο και οι οποίες, όπως είναι φυσικό, προκαλούν οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, τα οποία είναι ανάγκη να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικό το ταχύτερο δυνατό, ώστε να αμβλυνθούν οι οποιεσδήποτε αρνητικές επιδράσεις τους στην όλη αναπτυξιακή προσπάθεια των περιφερειών. Κοντολογίς, η περιφερειακή τουριστική πολιτική πρέπει να εξυπηρετεί την τουριστική ανάπτυξη, κατ' επέκταση δε να συμβάλει αποφασιστικά και στην τόνωση της οικονομίας του[55].

Όπως είναι γνωστό, η ασύμμετρη τουριστική ανάπτυξη στην επικράτεια μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών παρουσιάζεται με διάφορες μορφές, που εξελίσσεται ανάλογα με την αναπτυξιακή φάση στην οποία βρίσκεται αυτή. Στις αναπτυσσόμενες χώρες, όμως, η κυριότερη μορφή ασυμμετρίας της τουριστικής ανάπτυξης στο χώρο είναι κατά κανόνα εκείνη που εντοπίζεται συνήθως ανάμεσα στο κέντρο και την περιφέρεια και συγκεκριμένα ανάμεσα στην πρωτεύουσα τους και τις διάφορες περιφέρειες της υπόλοιπης επικράτειας τους[56].

Τα περιφερειακά τουριστικά προβλήματα μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, μεταβάλλονται ανάλογα με τη φάση τουριστικής ανάπτυξης την οποία διανύει αυτή. Το γεγονός αυτό κάνει επιτακτική την ανάγκη εφαρμογής μέτρων περιφερειακής τουριστικής πολιτικής σε κάθε μια από τις φάσεις για τις οποίες ο λόγος στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης, οι οποίες θα πρέπει να είναι συντονισμένες μεταξύ τους, ώστε να αποφεύγεται αργότερα η ενδεχόμενη δημιουργία

[55] Υπουργείο Ανάπτυξης, «*Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα*», Οκτώβριος 2009

[56] Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

προβλημάτων από προηγούμενες λύσεις που δόθηκαν εκ μέρους της πολιτικής εξουσίας. Το θετικό είναι ότι το νέο χωροταξικό σχέδιο χαρακτηρίζει ολόκληρο τον νομό ως τουριστικά αναπτυσσόμενο ή υπό ανάπτυξη περιοχή με συνέπεια να δίνονται ισχυρά κίνητρα σε επενδυτές για ίδρυση μεγάλων τουριστικών επιχειρήσεων. Από την άλλη όμως, απαγορεύει τη δημιουργία νέων μικρών τουριστικών μονάδων, όπως "ενοικιαζόμενα δωμάτια", μικρές επαύλεις και άλλα τέτοιου είδους, διότι θέτει ως όριο για τη δημιουργία τέτοιων μικρών μονάδων και οποιασδήποτε τουριστικής εκμετάλλευσης την εγκατάστασή της σε οικόπεδο τουλάχιστον 8 στρεμμάτων και πάνω, με όριο 6 κλίνες ανά στρέμμα[57].

Παρά τις αντιδράσεις των τοπικών φορέων και της νομαρχίας, ένας τέτοιος νόμος θα πρέπει μάλλον να χαρακτηριστεί ως θετικός αφού τα καταλύματα στο νομό είναι υπεραρκετά και καλό θα ήταν να βρεθεί τρόπος να αξιοποιηθούν πλήρως τα ήδη υπάρχοντα. Ο καθορισμός των στόχων της τουριστικής πολιτικής υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών πρέπει να γίνεται από την πολιτική εξουσία ορθολογιστικά, όταν αυτός βασίζεται σε συστηματικές και σωστές προβλέψεις, που έγιναν εκ μέρους της. σχετικά με την εξέλιξη των περιφερειακών μεγεθών της τουριστικής της οικονομίας και αξιοποιεί τα συγκριτικά δυναμικά πλεονεκτήματα που εμφανίζει κάθε μια περιφέρεια. Αντίθετα, κάθε άλλο παρά να ειπωθεί μπορεί, ότι ο έλεγχος της αριστοποίησης και της συνέπειας των περιφερειακών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης είναι δυνατός, αν προηγούμενα δεν καθοριστούν με ακρίβεια και σαφήνεια οι στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης της χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Ας σημειωθεί ότι ο καθορισμός των στόχων του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης είναι εντελώς απαραίτητη για την εφαρμογή περιφερειακών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης, γιατί έτσι περιορίζει στο ελάχιστο δυνατό τους ανασταλτικούς παράγοντες κάθε προσπάθειας προς αυτήν την κατεύθυνση[58]. Σε ότι

[57] Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

[58] Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008

αφορά στον καθορισμό των εξειδικευμένων στόχων της περιφερειακής τουριστικής πολιτικής, θα πρέπει να ειπωθεί ότι αυτοί διαμορφώνονται στο πλαίσιο των δυνατοτήτων και περιορισμών της συγκεκριμένης περιφέρειας σε ορισμένο χρόνο. Με αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται σημαντικά η πολιτική εξουσία στην άσκηση ελέγχου για το αν είναι εφικτοί οι στόχοι της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης που έχει αυτή καθορίσει. Στη συνέχεια η εφαρμογή των περιφερειακών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης, επιτρέπει στην εκάστοτε πολιτική εξουσία να διαπιστώσει αλλαγές τόσο στη δομή της τουριστικής οικονομίας στο σύνολο της όσο και στις διάφορες περιφέρειες της επικράτειας μιας χώρας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι για την εφαρμογή της συγκέντρωσης ή αποκέντρωσης της τουριστικής πολιτικής σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο, σημασία έχει η διάκριση μεταξύ στόχων που αναφέρονται σε μεγέθη της τουριστικής οικονομίας σε εθνικό επίπεδο και στόχων που αναφέρονται σε μεγέθη της τουριστικής οικονομίας σε περιφερειακό επίπεδο. Τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη έχει γίνει αποδεκτή η αρχή της "περιφερειακής επίδρασης" και στους στόχους της τουριστικής πολιτικής, όπως και στις σημαντικές αποφάσεις που λαμβάνονται από τις πολιτικές εξουσίες, όταν αυτές κατανέμουν τις δημόσιες επενδύσεις, διαμέσου των οποίων επιδιώκεται η δημιουργία κατάλληλης υποδομής και ανωδομής για την τουριστική ανάπτυξη των περιφερειών, σε τελευταία δε ανάλυση και γι' αυτήν της χώρας.

Γενικά μπορεί να ειπωθεί ότι η περιφερειακή τουριστική πολιτική στην περιοχή, θα πρέπει ν’ αποσκοπεί στην επίτευξη των στόχων της, που οδηγούν στην τόνωση των οικονομιών των περιφερειών και διαμέσου αυτής σε μείωση των οικονομικών ανισοτήτων που υπάρχουν σε εθνικό επίπεδο. Εξάλλου η στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ των στόχων της οικονομικής πολιτικής υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών και αυτών της περιφερειακής τουριστικής πολιτικής της στο Ηράκλειο, επιτρέπει στην τελευταία να γίνεται πολλές φορές ένα αποτελεσματικό μέσο για την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων της πρώτης, όπως για παράδειγμα η ενίσχυση ορισμένων κλάδων ή υποκλάδων της οικονομικής δραστηριότητας της, ο περιορισμός του ποσοστού των ανέργων ή υποαπασχολουμένων, η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και η βελτίωση της ποιότητας ζωής του πληθυσμού.

Επίσης, η εφαρμογή προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης, επιβάλλει τη διαίρεση της επικράτειας υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών σε περιφέρειες προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στο Νομό του Ηρακλείου Κρήτης. Απαραίτητη προϋπόθεση, όμως, για την δημιουργία ενός συστήματος περιφερειών προγραμματισμού τουριστικής ανάπτυξης και όχι μόνο, είναι να συνδυαστούν οι αρχές της ομοιογένειας και της πόλωσης με τη διοικητική διαίρεση και τις δικαιοδοσίες στο χώρο των φορέων εκείνων, που έχουν την ευθύνη της εφαρμογής των προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης.

Ο περιορισμός, εξάλλου, των πιθανοτήτων αποτυχίας του προγράμματος περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης, η ανάγκη αποκέντρωσης, συντονισμού και εποπτείας των φορέων που έχουν την ευθύνη της εφαρμογής του, καθώς επίσης και η αύξηση της αποτελεσματικότητας του, συνδέονται άμεσα τόσο με το μέγεθος όσο και τα κριτήρια καθορισμού των περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης [59].

Ας σημειωθεί ότι το μέγεθος της περιφέρειας προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή Ηρακλείου πρέπει να είναι τόσο μεγάλο, ώστε να επιτρέπει την πραγματοποίηση ουσιαστικών μεταβολών στην κατανομή του πληθυσμού και της απασχόλησης μέσα στα όρια της και ακόμα τόσο μικρό, ώστε στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης να θεωρείται σαν ένα ενιαίο “σύνολο". Αναμφίβολα οι περιφέρειες προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης αποτελούν χρήσιμα "εργαλεία" στη διάθεση των κεντρικών και περιφερειακών φορέων, που είναι αρμόδιοι για την εφαρμογή προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

Σε ό,τι αφορά στο χρονικό ορίζοντα των προγραμμάτων περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή του Ηρακλείου, θα πρέπει να ειπωθεί ότι αυτός εξαρτάται από τη συσχέτιση που υπάρχει κάθε φορά ανάμεσα στο μέγεθος της περιφέρειας προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης και της χρονικής περιόδου που καλύπτει το περιφερειακό πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης. Η συσχέτιση

[59] Υπουργείο Ανάπτυξης, «*Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα*», Οκτώβριος 2009

αυτή, όμως, είναι κατά κανόνα θετική, που σημαίνει όσο μεγαλύτερη είναι η περιφέρεια προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης τόσο μεγαλύτερος είναι ο χρονικός ορίζοντας του προγράμματος της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που πρόκειται να εφαρμοστεί. Αντίθετα, όσο μικρότερη είναι η περιφέρεια του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης τόσο μικρότερος είναι ο χρονικός ορίζοντας του προγράμματος περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που πρόκειται να εφαρμοστεί.

Η οριοθέτηση των περιφερειών προγραμματισμού τουριστικής ανάπτυξης στο στην περιοχή του Ηρακλείου, εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τους στόχους της περιφερειακής τουριστικής πολιτικής σε ορισμένο τόπο και χρόνο, τη στρατηγική της περιφερειακής τουριστικής ανάπτυξης που επιλέγεται να εφαρμοστεί, καθώς επίσης από τη διοικητική διαίρεση του εθνικού χώρου. Απαραίτητη, όμως, προϋπόθεση για μια ορθολογιστική οριοθέτηση των περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης στην περιοχή, είναι να βασίζεται αυτή σε βιώσιμο σύστημα διοικητικής οργάνωσης των μεμονωμένων περιφερειών, που να έχει τη δυνατότητα να λειτουργεί με σημαντική αυτοδυναμία. Ταυτόχρονα, όμως, δεν θα πρέπει να παραβλεφτούν και πολύ περισσότερο να υποτιμηθούν τα κοινωνικά, πολιτικά και ψυχολογικά κριτήρια, που δημιουργούν τη θετική ταύτιση στάσης του πληθυσμιακού στοιχείου προς μια ορισμένη περιφέρεια.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι η προσπάθεια που καταβάλλεται εκ μέρους των πολιτικών εξουσιών στη Λάρισα για την οργάνωση ενός συστήματος περιφερειών προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης και όχι μόνο, αντιμετωπίζει συνήθως μεγάλες δυσκολίες. Αυτό θα πρέπει βασικά να αποδοθεί στο γεγονός ότι μια τέτοια προσπάθεια είναι μεταξύ άλλων στενά συνυφασμένη και με την αύξηση των αρμοδιοτήτων των περιφερειακών υπηρεσιών της κεντρικής διοίκησης, που αναπόφευκτα πραγματοποιείται στο πλαίσιο μιας ευρύτερης διοικητικής αποκέντρωσης.

Γι' αυτόν το λόγο, μόνο η συνειδητή δράση των οργανωμένων κοινωνικών ομάδων της περιφέρειας στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης μπορεί να ασκήσει πίεση στην πολιτική εξουσία, ώστε να κινήσει τελικά τη διαδικασία για μια ορθο-λογιστική οργάνωση των περιφερειών τουριστικού προγραμματισμού, στις οποίες ο ρόλος τους θα είναι πρωταγωνιστικός, αφού σε τελευταία ανάλυση θα αποκτήσουν

σημαντικές δικαιοδοσίες συμβουλευτικού και εκτελεστικού χαρακτήρα. Έτσι θα επιταχυνθεί η προσπάθεια της τουριστικής ανάπτυξης της συγκεκριμένης περιοχής και διαμέσου αυτής η τόνωση της οικονομίας της, που τόσο απαραίτητη είναι για την επιβίωση της σε μακριά ιστορική προοπτική στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης. Βέβαια δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι η τουριστική ανάπτυξη της περιφέρειας στην περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης δεν είναι παντού εφικτή, αλλά ούτε και μπορεί να επιτευχθεί σε βραχυχρόνιο ορίζοντα.

Βιβλιογραφία

- Φραγκούλης Α., 2009, *Σημειώσεις*
- Βαρβαρέσου, Στ., 2000, "*Τουρισμός, έννοιες, μεγέθη, δομές*", Εκδόσεις Σακουλά
- Βελισσαρίου Ε., 2002, "*Μάνατζμεντ Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού*, από το πρόγραμμα σπουδών *Διοίκηση Τουρισμού και Τουριστικών Επιχειρήσεων*" (τόμος Δ΄), Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα
- Τσάρτας, Π., 1996, "*Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι : κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό,*" Εκδόσεις Σταμούλη
- Ζαχαράτος Γ., Τσάρτας Π., 2008, Τόμος Γ', "*Τουριστικός Τομέας*", Έκδοση για Ε.Α.Π.
- Λογοθέτη, Χ., 1997, "*Τουρισμός και βιώσιμη ανάπτυξη*", Εκδόσεις Σακκουλά
- Λογοθέτη, Χ., 2001, "*Δίκαιο της τουριστικής βιομηχανίας*", Εκδόσεις Σακκουλά
- Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π., 2001, "*Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*", Εκδόσεις Κριτική
- Σφακιανάκης Μανόλης, 2000, "*Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*", ΕΛΛΗΝ, Αθήνα
- Τσίτουρα, Αν., 1998, "*Η εποχικότητα του τουρισμού στην Ελλάδα και τις ανταγωνίστριες χώρες*", έκδοση ΙΤΕΠ
- Χρήστου Ευαγ., 1999, "*Έρευνα Τουριστικής Αγοράς*", εκδόσεις interbooks, Αθήνα
- Μυλωνάκης Ι., Σιώμκος Γ., 2008, "*Μάρκετινγκ Ι Τόμος Β – Συμπεριφορά Καταναλωτή*", Πάτρα: ΕΑΠ

- Τσάρτας, Π., 1996, *"Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι : κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό,"* Εκδόσεις Σταμούλη
- Τσάρτας, Π., 1996, *"Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι : κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό"*, Εκδόσεις Σταμούλη
- Καζάζης Ν., 2000, *"Αποτελεσματικό Μάρκετινγκ για κερδοφόρες πωλήσεις"*, εκδόσεις Σταμούλης
- Κοκκώσης, Χ, Τσάρτας, Π., 2001, *"Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον"*, Εκδόσεις Κριτική
- Σφακιανάκης Μανόλης, 2000, *"Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού"*, ΕΛΛΗΝ, Αθήνα
- Crick, M., 1989, *"Representations of International Tourism in the Social Sciences"* , McGraw Hill, London
- Saunders M., Lewis P. and Thornhill A., 2000, "*Research Methods For Business Students*", London: Prentice Hall.
- Saunders et all, 2005, "*Specified ways for research and analysis of data*", Prentice Hall
- Sheldon, P.J., 1997, "*Tourism Information Technology*", McGraw Hill, London
- Zikmund W.G., (2000), "*Business Research Methods*". London: Harcourt college publishers.
- www.kepemep-cree.org/european_policies2/eu_policies_3_gr.html, "*Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον Τουρισμό"*
- www.eur.lex.eu/LexUriserv/LexUriserv.do?uri=com:2007:0621:FIN:EL:PDF, "*Ατζέντα για έναν αειφόρο και ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό περιβάλλον"*
- www.euro-info.gr/showProductsbyId.asp?Product_id=32580, "*Μέτρα για το περιβάλλον και τις μεταφορές"*
- www.naftemporiki.gr, άρθρο *"Το μέλλον του Τουρισμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση"*, δημοσίευση 12 Μαρτίου 2007.
- www.touristorama.gr, 2009
- www.agrotravel.gr, 2009
- Υπουργείο Ανάπτυξης, «*Τουρισμός – Στόχοι και Προτεραιότητες για την Ελλάδα*», Οκτώβριος 2009

- Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού, επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και νέες μορφές τουρισμού στη Κρήτη*», Α΄& Β΄ Τεύχος, Σεπτέμβριος 2008
- Ι.Τ.Ξ.Ε., «*Μελέτη σχεδιασμού δράσεων για την ανάπτυξη χειμερινού τουρισμού σε ανεπτυγμένες τουριστικές περιοχές*», (ΕΟΤ), Α΄ τεύχος Ιούλιος 2006 – Β΄ τεύχος Ιούλιος 2007.
- Πληροφορίες Δήμος Ηρακλείου Κρήτης, 2010